

บทที่ ๔

การใช้ภาษาในบทขอ : คุณค่าในเชิงวรรณศิลป์

เนื่องด้วยล้านนาเป็นสังคมเกษตร ผู้คนส่วนใหญ่ดำเนินวิถีชีวิตเรียบง่ายแบบพื้นบ้าน (folk-way) และล้านนาเป็นดินแดนที่มีความเจริญทางด้านอักษรศาสตร์ วรรณกรรม วรรณคดี ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีอันสูงส่งมาแต่โบราณกาล (มณี พยอมยงค์, ๒๕๒๕ : ๑๓๑) ดังนั้น สังคมล้านนาจึงมีวัฒนธรรมและผลงานทางด้านศิลปะพื้นบ้านพื้นเมืองต่าง ๆ เป็นของตนเอง ตลอดจนมีลักษณะเฉพาะตัวอันเกิดจากการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมของชนหลายเผ่าเข้าด้วยกัน ชีวิตของชาวล้านนาแต่เดิมนั้น ผูกพันอยู่กับเสียงเพลงเกือบตลอดเวลา (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, ๒๕๒๕ : ๑๘)

ขอ นับเป็นผลงานทางด้านวรรณกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์ของชาวล้านนาในอันที่จะสนองตอบความต้องการในด้านต่าง ๆ ของตน อาทิ เพื่อสร้างความบันเทิง เพื่อถ่ายทอดความรู้สึก เพื่อใช้เป็นสื่อพื้นบ้านให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา สังคม สิ่งแวดล้อม การเมืองการปกครอง เป็นต้น ซึ่งชาวล้านนาหรือศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานขอดังกล่าวเกือบทุกคนเป็นชาวล้านนาที่อยู่ในสังคมชนบท ประกอบอาชีพทางการเกษตร และผูกพันอยู่กับท้องทุ่ง ป่าเขาลำเนาไพร ดำรงชีวิตอยู่ในกรอบอันดีของวัฒนธรรมประเพณี โดยมีภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาที่ใช้ ติดต่อสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน

องค์ประกอบเหล่านี้เองที่ทำให้ศิลปินผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมบทขอได้ถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นไปในสังคมและประสบการณ์ต่าง ๆ ผ่านบทขอ ด้วยการใช้ถ้อยคำสำนวนในการนำเสนอเนื้อหา ความคิด และจินตนาการอย่างอิสระ แต่สอดคล้องและสัมพันธ์กับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ จึงแสดงให้เห็นว่า “ขอ” นอกจากจะเป็นศิลปะการขับร้องของชาวล้านนาแล้ว ยังเป็นวรรณกรรมประจำท้องถิ่นอย่างหนึ่งที่บันทึกและบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต คติความคิดและค่านิยมต่าง ๆ ของผู้คนในสังคมขณะนั้น รวมไปถึงการแสดงความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็นของบุคคลคนหนึ่ง ในฐานะที่เป็นผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมนั้น ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างชัดเจน

ด้วยเหตุนี้ ช่างขอแต่ละคนจึงมีลีลาการใช้ภาษาในการถ่ายทอดบทขอแตกต่างกันไป และช่างขอคนคนเดียวกัน ก็ยังมีวิธีการเล่าเรื่องและขอด้วยอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดในขอแต่ละเรื่องไม่ซ้ำกัน เนื่องจากอารมณ์ที่หลากหลายหรือความมีตัวตน มีชีวิตของ “ความเป็นมนุษย์” ทำให้ช่างขอหรือผู้สร้างสรรค์งานขอมีทัศนคติต่อเรื่องต่าง ๆ ไปตามความคิดและความรู้สึกของตน

เฉกเช่น “แม่ครูบัวซอน เมืองพร้าว” ที่แม้จะยอมรับกันว่าเป็นช่างชอที่มักชอเนื้อหาเน้นในด้านชอศิลป์ชอธรรม หรือชอแนวธรรมะ แต่บัวซอนยังได้สร้างงานที่มีแนวเรื่องในเชิงพรรณนาอารมณ์ และแสดงความคิดเห็นด้วย ตัวอย่างเช่น ผลงานชอเรื่องไคร่เกียด จ้อยพระคุณของแม่ และ จ้อยพระคุณของพ่อ

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมบทชอโดยรวมของบัวซอนพบว่า โคดเด่นมากในเรื่องการใช้ภาษาและคุณค่าต่างๆ ที่มีต่อสังคมล้านนา ซึ่งในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายและวิเคราะห์คุณค่าทางด้านการใช้ภาษาในเชิงวรรณศิลป์ที่ปรากฏในบทชอ

ความหมายของวรรณศิลป์

เสรีบุรโกเศศ (๒๕๑๓ : ๑๔) ได้อธิบายคำว่า วรรณศิลป์ หมายถึง หนังสือที่มีศิลปะอันเป็นคำที่มีปรากฏในภาษาไทยเป็นครั้งแรก อยู่ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสภา พ.ศ. ๒๔๖๕ ตรงกับคำอังกฤษว่า the Art of Literature

สิทธิา พินิจกุล (๒๕๑๕ : ๓๕) ให้ความหมายว่า วรรณศิลป์คือศิลปะในการแต่งหนังสือ หัวใจของศิลปะทั้งหลายก็คือสุนทรียภาพหรือความประณีตงดงาม ได้แก่ ความงามของภาษา ความงามของเนื้อเรื่อง ซึ่งกลมกลืนกับรูปแบบ ความงาม ความมีสาระของข้อคิดเห็น หรือแนวคิดที่แทรกแฝงอยู่ในเนื้อเรื่อง ส่วนความงามที่สำคัญที่สุดของการสร้างวรรณกรรมก็คือวิธีแต่งวิธีแต่งที่สวยงามที่สุดก็คือความผสมผสานที่เข้ากันได้เป็นอย่างดีนั่นเอง

จากคำอธิบายดังกล่าว สรุปได้ว่า “วรรณศิลป์” คือการใช้ถ้อยคำอย่างมีศิลปะ ประณีตงดงาม เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนในการอ่านหนังสือ ซึ่งความหมายเช่นนี้เป็นความหมายกว้าง ๆ ไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่า “หนังสือ” นั้นได้แก่อะไร ในที่นี้จึงตีความว่า เป็นการเขียนหรือแต่งหรือแสดงออกด้วยวิธีการใด ๆ เมื่อมีการใช้ “ภาษา” เป็นเครื่องมือในการสื่อสารอย่างมีศิลปะแล้วนั้น ย่อมถือได้ว่าเป็น “หนังสือที่มีศิลปะ” อันเป็นความหมายของคำว่า “วรรณศิลป์”

เมื่อเป็นเช่นนั้น “วรรณกรรมบทชอ” แม้มิได้อยู่ในรูปเล่มหนังสือเป็นวรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ แต่ชอก็จัดว่าเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งที่แสดงออกด้วยการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือเพื่อสื่อให้ผู้รับสารนั้นเข้าใจและได้รับความบันเทิงจากการฟังซึ่งวรรณกรรมบทชอนี้เป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ เพราะมีการใช้ภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ของชอ ผู้สืพวรรณกรรมประเภทนี้จึงต้องกระทำตนเป็น “ผู้ฟัง” ไม่ใช่ “ผู้อ่าน” กล่าวคือ ผู้ฟังต้องใช้โสตประสาทและสมาธิเพื่อเข้าถึงในคำชอ ไม่ได้ใช้สายตาเพื่ออ่านอย่างพินิจวิเคราะห์เจียบ ๆ ฉะนั้นผู้ฟังจึงควรตั้งอกตั้งใจฟังและควรมีความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับ “ชอ” บ้าง ตลอดจนมีความรู้ด้านคำศัพท์ ลำนวน

ภาษาล้านนา จึงจะสัมฤทธิ์ผลในการฟังเพื่อ “เอาเรื่อง” และสามารถ “เอารส” เพื่อให้ได้รับความบันเทิงอย่างเต็มที่

แนวเนื้อหาในบทขอของบัวซอน เมืองพร้าว

จากการศึกษารวบรวมบทขอทั้ง ๑๐ เรื่อง และบทจ้อย จำนวน ๒ เรื่องนี้ สามารถจำแนกลักษณะแนวเนื้อหาของขอแต่ละเรื่องได้ดังนี้

๑. เนื้อหาที่เน้นด้านคติธรรมคำสอน ประกอบด้วยบทขอ ๓ เรื่อง ได้แก่ ขอกรรมวิบาก ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ ขอพระคุณบุพการี และบทจ้อยอีก ๒ เรื่อง คือ จ้อยพระคุณของแม่ และจ้อยพระคุณของพ่อ ขอในแนวนี้นี้มักจะมีลักษณะการขอแบบถามตอบ หรือผลัดกันเล่าให้ผู้ฟังได้ทราบ และอาจมีการขอหยอกล้อกันเองบ้างระหว่างคู่ถ้อย โดยมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อสั่งสอนผู้คนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม รู้จักบาปบุญคุณโทษ

๒. เนื้อหาที่เน้นในด้านประวัติชีวิตบุคคลสำคัญทางศาสนา มี ๒ เรื่อง คือ ขอประวัติครูบาศรีวิชัย และขอประวัติครูบาเจ้าเทือง นาสีโล ขอที่มีเนื้อหาลักษณะนี้ จะขอเป็นเรื่องราวบอกเล่าประวัติชีวิตของบุคคลนั้น ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ก่อนหลัง มีน้ำเสียงในเชิงยกย่องชื่นชม จึงเป็นการขอ เพื่อเผยแพร่ประวัติชีวิตคุณงามความดี และผลงานของบุคคลอันเป็นที่รัก เทิดทูนและศรัทธาของชาวล้านนา ให้เป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือกันโดยทั่วไป ทั้งยังเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุคคลอื่น ๆ ในการเจริญรอยตามปฏิบัติของท่าน

๓. เนื้อหาที่เกี่ยวกับนิทานชาดก มี ๒ เรื่อง คือ ขอหงส์หิน และขอมหาเวสสันดรชาดก บัวซอนนำเค้าโครงและเนื้อเรื่องมาจากชาดก ด้วยการอ่านเรื่อง และจากการได้ยินได้ฟังชาดกเรื่องนั้น ๆ มาแต่งเป็นบทขอ เล่าเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ก่อนหลัง และมีย่อสรุปประกอบของนิทานหรือเรื่องเล่าบรรยายไว้ในบทขอ เช่น ตัวละคร ฉาก บทสนทนา เป็นต้น เพื่อความสมจริงสมจังและน่าสนใจ ชวนติดตามฟัง โดยมีวัตถุประสงค์ก็เพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟัง พร้อมกับให้ความรู้เกี่ยวกับคติชาดกของพระพุทธเจ้าไปด้วย

๔. เนื้อหาที่เกี่ยวกับศาสนพิธี มี ๓ เรื่อง คือ ขอदानก้วยสลาก ขออัฐขัญญุกแก้ว และขอดาปอย ซึ่งทั้งสามเรื่องนี้เป็นขอสด คือ ไม่มีการเตรียมบทขอมาขอบันทึกแถบบันทึกเสียงล่วงหน้า มีเนื้อหาที่กล่าวถึงการเตรียมงาน ต้องจัดทำอะไรบ้าง และบอกเล่าความเป็นมาของพิธีกรรมดังกล่าว จึงมีประโยชน์ต่อผู้ฟังเป็นอย่างดีที่จะได้รับความรู้จากเนื้อหาที่นำมาขอ เพราะเจ้าภาพสามารถนำเทปบันทึกเสียงขอนี้มาเปิดคลอประกอบขณะที่มีงาน เพื่อสร้างบรรยากาศให้กับแขกเหรื่อ ในกรณีที่เจ้าภาพมีงบประมาณจำกัด ไม่ได้ว่าจ้างช่างขอมาขอในงานจริง ๆ จึงใช้วิธีการนำเทปขอเรื่องดังกล่าวมาเปิดขยายเสียงให้ได้ฟังกัน

ในการขอสดที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพิธีทางศาสนา บั๊วซอนและคู่ถ้อง (บุญศรี รัตนัง) ที่ขอร่วมกันนี้ ย่อมมีความรู้ในเรื่องประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างดีอยู่แล้ว จึงสามารถค้นขอไปได้จนจบเรื่อง สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถแบบปฎิภาณกวีและความแม่นยำเกี่ยวกับข้อมูลในเรื่องพิธีกรรมนั้น ๆ อันเกิดจากการฝึกฝน เล่าเรียนท่องจำมาจากพ่อครู แม่ครูและได้จากการอ่าน การฟังรวมถึงการช่างสังเกต เรียนรู้ด้วยตัวของช่างขอคนนั่นเอง

๕. เนื้อหาที่เกี่ยวกับการวิพากษ์สังคม มีปรากฏ ๑ เรื่อง คือ ขอใคร่เกียด เป็นขอที่มีเนื้อหาเน้นไปในทางพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก และทัศนะของบั๊วซอนที่มีต่อเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม บอกเล่าผ่านทางบทขอ จึงเป็นขออีกลักษณะหนึ่งที่บั๊วซอนชอบบันทึกลงแถบบันทึกเสียง จัดจำหน่าย เพื่อเป็นเป็นคติสอนใจแก่ผู้ฟัง ซึ่งบั๊วซอนคิดว่าคนเราทุกคนย่อมมีความเครียด ความไม่สบายอารมณ์เกิดขึ้นได้ เหมือนกับที่ตัวของบั๊วซอนเองรู้สึกได้แสดงออกมา

การใช้ภาษาในบทขอ

การแต่งขอแต่ละเรื่อง บั๊วซอนจะมีแนวทางการใช้ภาษาเพื่อสื่อออกมาแตกต่างกันไป โดยยึดหลักความเหมาะสมกับแนวเนื้อหาและทำนองที่ใช้ขอ ซึ่งมีลักษณะการใช้ภาษาดังนี้

๑. ขอในแนวให้ข้อคิดคติธรรม คำสอน ได้แก่

๑.๑ ขอกรรมวิบาก : เป็นขอแบบบอกเล่าได้ตอบ หยอกล้อกันไปมา จึงเหมาะกับการทำนองละม้าย ซึ่งเป็นทำนองหลักของการขอเรื่องนี้ เพราะสามารถใช้คำอธิบายได้มาก ให้รายละเอียดได้ดี และเป็นทำนองที่มีจังหวะเร็ว สนุกสนาน เมื่อมีการขอได้กัน จะทำให้ผู้ฟังรู้สึกคึกคัก สนุกสนานในการขอของช่างขอชายและช่างขอหญิง ทั้งยังได้ข้อคิดจากคติธรรมคำสอนต่าง ๆ ดังนั้นสำนวนภาษาที่ใช้ประเภทยุบมาโวหาร ภาษิต พงศเพดต่าง ๆ จึงมีปรากฏในบทขอ และมีการใช้คำซ้ำ คำซ้อน นำมาประกอบบทขอให้น่าฟังยิ่งขึ้นด้วย

๑.๒ ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ : แม้ว่าแนวเนื้อหาจะคล้ายกับขอกรรมวิบาก แต่กลวิธีการขอแตกต่างกัน คือ ใช้วิธีชอถามตอบ ด้วยการตั้งคำถามโดยช่างขอคนใดคนหนึ่ง อีกคนหนึ่งก็จะเป็นผู้ถ้องตอบคำถามหรือปริศนาดังกล่าว ตามเนื้อเรื่องนี้ ส่วนมากผู้ถาม คือ ช่างขอชาย และผู้ตอบคือช่างขอหญิง และในระหว่างที่ชอถาม ตอบกัน บั๊วซอนจะขอกระแซะเข้าแหย่ หรือต่อว่าต่อขานคู่ถ้องด้วยถ้อยคำสำนวนต่าง ๆ ดังนั้นการใช้ภาษาในขอเรื่องนี้จึงเด่นชัดในเรื่องการใช้สำนวนโวหาร คำซ้ำ คำซ้อน คำบริภาษ รวมไปถึงคำศัพท์ประเภทคำทับศัพท์และคำสแลงที่ใช้กันในสังคมขณะนั้น

๑.๓ ขอพระคุณบุพการี : เป็นขอที่มีลักษณะบอกเล่าความรู้สึกของผู้เป็นพ่อแม่ และเล่าถึงบุญคุณของพ่อแม่ที่มีต่อลูก จึงเป็นบทขอที่มีเนื้อหากินใจ ให้ข้อคิด คติสอนแก่ผู้ฟังอย่างชัดเจน ตรงตามเจตนารมณ์ของ “บวชอน” ที่มุ่งหวังให้ลูก ๆ ทุกคนเป็นลูกที่กตัญญูต่อพ่อแม่ สำนึกในบุญคุณของท่านทั้งสอง ซึ่งการแต่งขอเรื่องนี้บวชอนมีแรงบันดาลใจจาก “จ้อยพระคุณของแม่” ที่ประสบความสำเร็จ มีผู้กล่าวขวัญและชื่นชอบกันมากมาย บวชอนจึงแต่งบทจ้อยพระคุณของพ่อและแต่ง “บทขอ” ที่มีเนื้อหากล่าวถึงบุญคุณทั้งของแม่และพ่อ จึงกลายเป็น “ขอพระคุณบุพการี” บันทึกแถบบันทึกเสียงจัดจำหน่ายในเวลาต่อมา ขอเรื่องนี้จึงโดดเด่นอยู่ที่เนื้อหา คือ การให้อารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องราวที่ถ่ายทอด และใช้อุปมาโวหาร สำนวน สุภาษิตต่าง ๆ ประกอบบทขอบ้าง เพื่อให้ผู้ฟังเห็นภาพและก่อให้เกิดความรู้สึกเช่นเดียวกับช่างขอ

๑.๔ จ้อยพระคุณของแม่ : บทประพันธ์เรื่อง “พระคุณของแม่” นี้ บวชอนแต่งเป็นบทจ้อย โดยเลือกใช้ทำนองวังวอน (สังเวช) มาจ้อยทั้งเรื่อง ซึ่งจ้อยเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความรู้สึกของบวชอนที่ได้ทำหน้าที่ของแม่เช่นกัน ต้องการให้ผู้เป็นลูกทุกคนได้รู้ซึ่งถึงความยากลำบากและความอดทนของแม่ในการดำรงชีพเพื่อให้กำเนิดลูก ลูก ๆทั้งหลายจึงควรสำนึกในบุญคุณของแม่ ดังนั้นการใช้ภาษาประเภทคำอุปมาอุปไมย สำนวน หรือสุภาษิตต่าง ๆ จึงมีบ่อยครั้งและผสมผสานไปกับการใช้ถ้อยคำที่ทำให้ผู้ฟังฟังแล้วเกิดความซาบซึ้ง สะเทือนใจ ได้อารมณ์ร่วมไปกับถ้อยคำและน้ำเสียงของผู้จ้อย

๑.๕ จ้อยพระคุณของพ่อ : เมื่อบวชอนเห็นว่าผู้ฟังยอมรับ ชื่นชอบในบทจ้อยพระคุณของแม่ จึงแต่งบทจ้อยเพื่อให้ลูก ๆ สำนึกถึงพระคุณของพ่อบ้าง โดยแต่งเป็นบทจ้อยทำนองวังวอน (สังเวช) เช่นเดียวกับจ้อยพระคุณของแม่ ฉะนั้น ลักษณะการใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารจึงมีลักษณะคล้ายกัน ผิดแผกกันเพียงรายละเอียดของเนื้อหาเท่านั้น

๒. ขอในแนวให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญทางศาสนา ได้แก่

๒.๑ ขอประวัติครูบาศรีวิชัย : เป็นขอที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติชีวิตและผลงานของครูบาศรีวิชัย “นักบุญแห่งล้านนา” ที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือ บวชอนก็เป็นผู้หนึ่งที่เลื่อมใสศรัทธาครูบาศรีวิชัยจึงแต่งขอบทนี้ขึ้นเพื่อบันทึกเสียงลงแถบบันทึกเสียง นำรายได้จากการจำหน่ายเทปเข้าสู่มูลนิธิครูบาศรีวิชัย เป็นการเผยแพร่เกียรติคุณ คุณงามความดีของครูบาให้เลื่องลือมีชื่อเสียงเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป อีกทั้งยังให้สาระความรู้ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านประวัติความเป็นมาและเรื่องราวเกี่ยวกับครูบาศรีวิชัย ขอเรื่องนี้ใช้ทำนองถือเป็นทำนองหลักในการขอเล่าเรื่อง ผู้ฟังสามารถฟังได้ง่าย เพราะเป็นทำนองที่ใช้คำประพันธ์ใน

แต่ละวรรคประมาณ ๖ คำ คำที่ใช้จึงเป็นคำประเภทใช้คำน้อยแต่สื่อใจความได้มาก คือ ให้ความหมายชัดเจน ผู้ฟังสามารถเข้าใจเรื่องได้โดยตลอด

๒.๒ ขอประวัติครุบาเจ้าเทือง นาสีโล : พระสายปฏิบัติและเป็นทั้งพระนักพัฒนาที่เป็นที่เคารพบูชาของคนในท้องถิ่นทั้งใกล้และไกลรูปหนึ่งในปัจจุบัน นั่นคือ“ครุบาเทือง นาสีโล” แห่งวัดบ้านเด่น อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ บัณฑิตในฐานะที่เป็นแม่ครูชอคือชอคนหนึ่งทางสายเชียงใหม่ ถ้าพูด จึงมีโอกาสไปร่วมชอในงานที่ทางวัดจัดขึ้น ซึ่งบัณฑิตนั้นได้ ศรัทธาในปฏิบัติของครุบาเทืองฯ อยู่แล้วบัณฑิตจึงแต่งชอเรื่องนี้ เพื่อส่งเสริมบารมีและเผยแพร่ชื่อเสียงของครุบาเทืองฯ ให้เป็นที่รู้จักยิ่งขึ้น

ชอเรื่องนี้มีกลวิธีในการแต่งที่เห็นชัดที่สุดกว่าชอเรื่องอื่น ๆ ก็คือการนำทำนองชอหลาย ๆ ทำนอง มาขอประกอบ ซึ่งมีมากถึง ๕ ทำนอง ได้แก่ อ้อ, ลับแลง, พระลอ, บั่นฝ้าย และเสเลเมา นอกจากนี้ยังมีจ้อยทำนองกะโลงขึ้นต้นเรื่องอีก ๑ ทำนอง ทำให้ทางดนตรีและฉันทลักษณ์การขอเปลี่ยนไปมา ผู้ฟังจึงรู้สึกเพลิดเพลินและได้รับความรู้ในเรื่องทำนองชอมากยิ่งขึ้น ทางด้านภาษาที่ใช้ในชอจะสื่อออกมาในเชิงยกย่องเชิดชูครุบาฯ และสมควรประพฤติปฏิบัติตามท่าน ลักษณะของคำที่ใช้บ่อย คือ คำซ้อน คำซ้ำ คำอุปมา การใช้สำนวน สุภาษิตนำมาประกอบบทชอ

๓. ขอแนวเล่าเรื่องนิทานชาดก

๓.๑ ขอหงส์หิน : ชอในแนวเล่าเรื่องจากนิทานชาดกนี้ ผู้ฟังจะได้รับความบันเทิงเป็นหลัก และยังได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากข้อคิดต่าง ๆ ที่แทรกอยู่ในบทชอ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตของตนได้ ขอหงส์หินจึงเป็นชออีกเรื่องหนึ่งที่ผู้ฟังชื่นชอบ ประกอบกับการใช้ทำนองชอที่หลากหลายทำนอง (อ้อ, พม่า, เสเลเมา) และแทรกด้วยจ้อยวิงวอนเมื่อต้องการกล่าวถึงเนื้อหาที่โศกเศร้า ซึ่งเข้ากับตัวละครนั้น ๆ ได้ดี ขอประเภนี้จึงมีการสมมุติตัวละครขึ้นมาเหมือนดังคนมีชีวิต ช่างชออาจทำสุ้มเสียง หรือแทรกด้วยคำพูด หรือเสียงหัวเราะของตัวละครที่กำลังชออยู่เพื่อความสมจริง ผู้ฟังจึงฟังอย่างสนุกสนาน และติดตามฟังจนจบเรื่อง ลักษณะของภาษาที่ใช้ในการแต่งชอมีหลาย ๆ ลักษณะ เพื่อความเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและตัวละคร ที่เด่น ๆ เห็นได้ชัดเช่น การใช้คำซ้อน คำเรียกแทนชื่อ คำอุปมาอุปไมย เป็นต้น

๓.๒ ขอมหาเวสสันดรชาดก : เป็นชอที่นำเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าขณะเสวยชาติเป็นท้าวเวสสันดร หรือท้าวเวสสันดร บัณฑิตได้นำมาแต่งเป็นบทชอ ซึ่งมีความน่าสนใจในด้านการสรุปเนื้อหาที่ดีและครบถ้วน เป็นการให้ความรู้ควบคู่ไปกับการให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังอย่างเต็มที่ในระยะเวลาที่จำกัดด้วยขนาดความยาวของแถบบันทึกเสียง (ประมาณ ๖๐ นาที)

ส่วนลักษณะภาษาที่ใช้ บั๊วซอนต้องการให้มีความสอดคล้องกับเนื้อเรื่องจึงมีทั้งการใช้คำซ้อน คำซ้ำ คำเรียกแทนชื่อ การใช้คำบริภาษ และการใช้คำอุปมา

๔. ขอในแนวให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนพิธี ได้แก่

๔.๑ ขอทานก้วยสลาก : เป็นขอที่ไม่มีเตรียมบทล่วงหน้า ใช้ปฏิภาณและความรู้เดิมของช่างขอค้นสดไป ดังนั้นการใช้ถ้อยคำสำนวนจึงมีข้อแตกต่างจากขอลายลักษณ์อยู่บ้าง คือ ความในวรรคขออาจใช้คำซ้ำไปซ้ำมาอยู่บ่อยครั้ง และลักษณะการเรียบเรียงความในวรรคขออาจดูง่าย ๆ ไม่ประณีตเท่าใดนัก ทว่า แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติและความสามารถของช่างขอได้ดี การขอทานก้วยสลากนี้ บั๊วซอนให้เหตุผลว่า ต้องการขอบันทึกละแวกเรื่องราวที่เกี่ยวกับประเพณีทางล้านนาไว้บ้าง เมื่อนานวันไป คนรุ่นใหม่ได้มาฟังจะได้เข้าใจความหมาย ความเป็นมาของประเพณีทานสลากกัถ

๔.๒ ขอดาปอย : เป็นขอที่มีลักษณะขอสดเช่นเดียวกับขอทานก้วยสลาก วิธีการใช้ภาษาจึงคล้ายคลึงกัน แต่ที่เด่นที่สุดคือการใช้สุภาษิต สำนวนโวหารประกอบบทขอ ขอเรื่องนี้บันทึกละแวกไว้ในรูปของแผ่นเสียงมาก่อน ในครั้งนั้นพ่อบุญศรี รัตนัง ได้มาชักชวนบั๊วซอนให้ไปขอด้วยกัน ซึ่งปัจจุบันขอดาปอยนี้ได้เผยแพร่และวางจำหน่ายในรูปของแผ่นบันทึกเสียง ไม่ใช่แผ่นเสียงเหมือนเช่น ๒๐ กว่าปีที่แล้ว และขอบันทึกละแวกไว้เพื่อใช้ประกอบในงานบวชพระ

๔.๓ ขอฮ้องขวัญลูกแก้ว : มีลักษณะเป็นขอสด อยู่ในชุดเดียวกับขอดาปอย ซึ่งเป็นยุคสมัยเดียวกัน เป็นขอที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียกขวัญนาค บั๊วซอนขอบันทึกละแวกบันทึกเสียงไว้ เพื่อใช้ประกอบในพิธีผูกข้อมือทำขวัญผู้ที่บวช การใช้ภาษาจึงมีน้ำเสียง (tone) ในเชิงอ่อนหวาน อ่อนหวาน ในการเรียกขวัญ จึงเหมาะกับการใช้ทำนองเสลมาหรือเจี้ยวแบบสืบชาติในการขอ

๕. ขอในแนวแสดงความคิดเห็นหรือความรู้สึกในการวิพากษ์สังคมผ่านบทขอ ได้แก่

๕.๑ ขอใคร่เกียด : เป็นขอเรื่องเดียวในกลุ่มตัวอย่างที่นำมาวิจัยมีเนื้อหาในการวิพากษ์สังคม และเป็นเรื่องที่ช่างขอแสดงความคิดเห็นและอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวได้ชัดเจนกว่าขอเรื่องอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้การใช้ภาษาในบทขอ จึงมีน้ำเสียงค่อนข้างดุเด็ด และมีลีลาโลดโผน สามารถสังเกตเห็นวิธีการเลือกใช้คำได้ชัดเจนและหลากหลายกลวิธีในการสื่อออกมา เช่น การใช้คำซ้อน คำซ้ำ การนำสำนวน สุภาษิตมาประกอบบทขอ การใช้คำสแลง การใช้คำบริภาษ เหล่านี้ล้วนแสดงถึงความสามารถและความรู้สึกนึกคิดของตัวบั๊วซอนได้เป็นอย่างดี

ลักษณะเด่นของการใช้ภาษาในบทขอ

จากการจำแนกแนวเนื้อหาผลงานของบัวซอน และวิเคราะห์ลักษณะการใช้ภาษาในแต่ละเรื่องแล้ว พบที่จะสรุปลักษณะเด่นในการใช้ภาษาขอได้ ๒ แบบ คือ

๑. การใช้คำ
๒. การใช้สำนวนโวหาร

๑. การใช้คำ

จากการศึกษาเรื่องการใช้คำในบทขอของบัวซอน พบว่ามีวิธีการใช้ดังนี้

- ๑.๑ การใช้คำซ้อน
- ๑.๒ การใช้คำซ้ำ
- ๑.๓ การใช้คำเรียก
- ๑.๔ การใช้คำปริภาพ
- ๑.๕ การใช้คำศัพท์สมัยใหม่

๑.๑ การใช้คำซ้อน

พระยาอนุমানราชธนะ (๒๕๑๓ : ๒๕๑๘-๒๕๑๙) ได้อธิบายว่าคำซ้อนคือการนำคำเต็ม ๒ คำ ซึ่งต่างเสียงแต่มีความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกัน มาควบให้ซ้อนกัน เช่น ใหญ่โต เล็กน้อย คำควบคู่เหล่านี้แต่ละคู่เป็นคำไทยเดิม มีความหมายเหมือนหรือละม้ายคล้ายกัน ที่นำมาควบเข้าคู่กัน ส่วนใหญ่เพื่อไขความในอีกคำหนึ่งให้ชัดขึ้น ต่อมาเมื่อภาษาไทยได้คำต่างประเทศมาใช้ เช่น คำเขมร สันสกฤต บาลี จึงเกิดมีคำซ้อนที่คำหนึ่งเป็นคำไทยเดิม แต่อีกคำหนึ่งเป็นคำในภาษาอื่น นอกจากคำควบคู่ (คำ ๒ คำซ้อนกัน) แล้วยังมีคำที่ซ้อนกันเป็น ๒ คู่ก็มีเช่นกัน เช่น อิมหิมิพิมัน เก็บหอมรอมริบ ซึ่งคำเหล่านี้ล้วนมีความหมายอย่างเดียวหรือใกล้เคียงกันในคู่ ถ้าคำหนึ่งเป็นภาษาต่างประเทศมี ๒ พยางค์ เมื่อซ้อนกับคำไทย ก็ต้องซ้อน ๒ คำ เพื่อถ่วงเสียงให้เท่ากัน และเพื่อความไพเราะสละสลวยของเสียง คำตอนกลางคำ ๒ คำ มักมีเสียงสัมผัสกัน เช่น กระโดดโลดเต้น ห้วยหนองคลองบึง

นพวรรณ พันธุเมธา (พ.นพวรรณ, ๒๕๑๓ : ๑๖, ๑๘-๘๐) กล่าวว่า คำซ้อนส่วนมากมักประกอบด้วยคำ ๒ คำ ที่มีความหมายคล้ายคลึงหรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน แต่มีคำซ้อนอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยคำมากกว่า ๒ คำขึ้นไป คือมี ๔ พยางค์ บางทีมีถึง ๖

พยางค์ พยางค์กลาง ๒ พยางค์มีเสียงสัมผัสกัน ได้จึงหะคล้องจอง เช่น ข้าวแดงแกร้อน หมูเห็ด เบ็ดไก่

เมื่อนำคำอธิบายดังกล่าวมาพิจารณาประกอบการศึกษาวิเคราะห์ พบว่า วรรณกรรมบทของ บัวซอน เมืองพร้าว มีการใช้คำซ้อนปรากฏอยู่ในบทของทุกเรื่อง และแต่ละเรื่องนั้นมีการใช้คำซ้อนหลายที่หลายแห่ง นับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาค้นคว้าในเรื่องคำซ้อนและคำชนิดต่าง ๆ ที่ปรากฏในบทของให้กว้างขวางมากขึ้น เนื่องจากวรรณกรรมบทของผู้แต่งคือศิลปินในท้องถิ่นล้านนา (ดังที่ผู้วิจัยได้นำบทของบัวซอนมาเป็นกรณีศึกษา) ทำให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้าน โดยเฉพาะ “แม่ครูบัวซอน” ผู้นี้มีอายุมากกว่า ๕๐ ปี และมีภูมิสำเนาอยู่ในชนบท ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ “แม่ครูขอ” เช่นบัวซอนจะนำคำศัพท์ คำนวน และสุภาษิตที่ตนเคยได้ยินได้ใช้มาประกอบการแต่งขอ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมบทของคือคลังสะสมรวบรวมคำศัพท์และสำนวนต่าง ๆ ในล้านนาอีกแหล่งหนึ่ง ตามที่ ประสิทธิ์ เลียวศิริพงศ์ (๒๕๓๕ : ๕, ๑๒) มีความเห็นว่า ขอเป็นที่รวมของคำศัพท์และสำนวนหลายประเภทหลายแบบ จึงเป็นแหล่งข้อมูลอันดีสำหรับผู้สนใจใฝ่รู้ทางด้านภาษาให้ได้ศึกษาอย่างหลากหลาย

ลักษณะคำซ้อนในวรรณกรรมบทของ บัวซอน เมืองพร้าว

เนื่องจากคำซ้อนที่ปรากฏในบทของนี้มีมากมายหลายคำ จึงได้จัดแบ่งกลุ่มคำซ้อนเหล่านี้ออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑.๑.๑ คำซ้อนชนิดมีสัมผัส

๑.๑.๒ คำซ้อนชนิดไม่มีสัมผัส

๑.๑.๑ คำซ้อนชนิดมีสัมผัส คำซ้อนชนิดนี้มี ๔ คำ หรือ ๔ พยางค์ มีคำสัมผัสกัน คือ สัมผัสสระและสัมผัสอักษร ซึ่งส่วนใหญ่ที่พบมักเป็นคำซ้อนแบบสัมผัสสระและคำสัมผัสมักอยู่ที่พยางค์ที่ ๒ และพยางค์ที่ ๓ ส่วนคำซ้อนแบบสัมผัสอักษรนั้นพบน้อยกว่า นอกจากนี้ยังพบว่ามีคำซ้อนหลายคำที่มีทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษรอยู่ในคำซ้อนกลุ่มเดียวกัน

๑.) ตัวอย่างคำซ้อนชนิดมีสัมผัส แบบสัมผัสสระ (ตัวเอียง)

- ดำนวยทวยทัก (หงส์หิน บทที่ ๖)
- แวดล้อมอ้อมหน้า (หงส์หิน บทที่ ๔๐)
- คงหนาป่าไม้ (หงส์หิน บทที่ ๕๘)
- ขวัญหนีคลื่น (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๓๐)

- สิบสาวชาวบ้าน (กรรมวิบาก บทที่ ๑๕)
- สุขอุ้นทุนใจ (ดาบอย บทที่ ๑)
- ผู้นำลำแกน (ศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๕๕)
- ป่าช้าทางหมี่ (दानก้วยสลาภ บทที่ ๒๕)

๒.) ตัวอย่างคำซ้อนชนิดมีสัมผัส แบบสัมผัสอักษร (ตัวเอียง)

- โสภเสรั้ากำสรวล (หงส์หิน บทที่ ๕)
- โกธากริ้วโกรธ (หงส์หิน บทที่ ๑๐)
- หน้าหมองหม่นเส้า (มหาเวสสันดรชาดก บทที่ ๔๔)

๓.) ตัวอย่างคำซ้อนชนิดมีสัมผัส ทั้งแบบสัมผัสสระและสัมผัสอักษร

- ม่วนจันน้นเนื่อง (หงส์หิน บทที่ ๔๐)
- เจ้าใหญ่ไบบุญ (หงส์หิน บทที่ ๔๑)
- แบ่งปันปันส่วน (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๒๕)
- เงินคำคำแก้ว (ไกรเกียรติ บทที่ ๑๕)
- ละอ่อนอ่อนเด่น (ไกรเกียรติ บทที่ ๓๕)
- ก้านกุ่มรุ่งเรือง (ประวัติครูบาเจ้าเทืองฯ บทที่ ๕๘)
- มั่งมุนทุนเท้า (ฮ้องขวัญลูกแก้ว บทที่ ๒๒)
- ท้าวลัมกัมกลิ้ง (दानก้วยสลาภ บทที่ ๑๐๑)

๑.๑.๒ คำซ้อนชนิดไม่มีสัมผัส คือ คำที่นำมาซ้อนกันไม่มีการสัมผัสใด ๆ เป็นเพียงคำประสม ๔ คำ นำมาซ้อนควบคู่กัน คำซ้อนชนิดไม่มีสัมผัสนี้พบว่ามีใช้น้อย ในข้อของบัวซอนมีใช้อยู่บ้างประปราย เท่าที่พบได้แก่

- ร้อยเหลียมพันคม (ศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๓๗)
- ชุ่มเนื้อเย็นใจ (दानก้วยสลาภ บทที่ ๒๒)
- หยาดน้ำหมายทาน (มหาเวสสันดรชาดก บทที่ ๘๓)

การขอด้วยคำซ้อนที่หลากหลายลักษณะเช่นนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะจังหวะและทำนองขอที่เอื้อต่อการใช้คำซ้อนกัน และอีกส่วนหนึ่งนั้นเกิดจากความคิดในการสรรค์สร้างคำขอ

ของตัวช่างชอเอง จากปัจจัยดังกล่าว จึงทำให้เสียงของคำไพเราะมากขึ้น และมีความหมายที่สื่อความได้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น ดังจะพบว่าคำบางคำนั้นเมื่ออยู่เอกเทศโดยแยกเป็นคำ ๆ แล้ว ผู้ฟังบางคนอาจไม่เข้าใจความหมาย แต่ถ้านำมาซ้อนกันในลักษณะต่าง ๆ ก็จะทำให้ผู้ฟังเห็นภาพ และเข้าใจความหมายนั้น ๆ ได้ ลักษณะของคำซ้อนที่ช่างชอนิยม คือ ซ้อน ๔ คำ หรือ ๔ พยางค์ เป็นคำซ้อน ๒ คู่ มากกว่าจะเป็นคำซ้อนคู่เดียว (๒ คำ หรือ ๒ พยางค์)

อนึ่ง คำซ้อนที่ปรากฏในชอเรื่องต่าง ๆ นี้ นับว่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์ทางภาษาให้กว้างขวางและหลากหลายแง่มุมมากขึ้น ซึ่งนอกจาก “คำซ้อน” แล้ว ยังมีการใช้คำชนิดอื่นที่มีประโยชน์ในลักษณะเดียวกันนี้อีกหลายชนิด

๑.๒ การใช้คำซ้ำ

เหตุผลและที่มาของการซ้ำคำในบทเพลงพื้นบ้าน

ศิริพร จิตะฐาน ณ ถลาง (๒๕๓๕ : ๑๑๐-๑๑๓) กล่าวว่า การซ้ำเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของเพลงพื้นบ้าน ซึ่งแต่ละเพลงจะมีการซ้ำในแบบของตนต่าง ๆ กันไป การซ้ำในเพลงพื้นบ้านไทย จึงมีเพื่อกำหนดรูปแบบของประเภทเพลงเป็นสำคัญ และการร้องซ้ำนี้อาจเป็นการเพิ่มความสนุกสนาน เพราะมีการสรวล หรือมีลูกคู่ทำให้เพลงน่าสนใจ ครึกครื้นขึ้น รวมไปถึงการมีลักษณะแบบเพลงปฏิพากย์ คือ มีการร้องโต้ตอบกันระหว่างชายและหญิง จึงมีการได้ครมเล่นสำนวนเพื่อชิงไหวชิงพริบกันด้วยการพลิกเพลงคำบางคำ โดยยังถือโครงสร้างของประโยคตามเดิม เป็นการแสดงความเจ้าคารมคมคายได้ดีกว่า

เหตุผลอีกประการหนึ่งของการซ้ำในเพลงพื้นบ้าน นั่นคือ แนวความคิดของกัมเมรี (อ้างใน ศิริพร, ๒๕๓๕ : ๑๑๐ - ๑๑๑) ที่บอกว่าการร้องซ้ำหรือการมีลูกคู่เป็นสิ่งจำเป็นของเพลงพื้นบ้าน เพราะผู้ร้องต้องร้องออกมาสด ๆ โดยไม่มีการเตรียมตัวล่วงหน้า ดังนั้น ถ้าไม่มีการร้องซ้ำหรือลูกคู่ คนร้องจะไม่มีเวลาหายใจและไม่มีเวลาคิดว่าเพลงต่อไป นอกจากนั้นการร้องซ้ำนี้ยังเกิดเพราะการรวมกลุ่มของคนในสังคมที่ต้องมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ ด้วยเหตุนี้เมื่อพ่อเพลงแม่เพลงว่าเพลงไปสักระยะหนึ่ง จึงเปิดโอกาสให้คนที่มาร่วมชุมนุมกันนี้ได้มีส่วนในการร้องเพลงด้วย โดยอาจเป็นลูกคู่ร้องรับกัน ทุกคนในกลุ่มจึงเป็นทั้งผู้ร้องและผู้ฟัง

เหตุผลของการซ้ำคำในบทชอล้านนา

ชอจัดว่าเป็นเพลงปฏิพากย์ของเพลงพื้นบ้านล้านนา แต่มีรูปแบบการร้องในลักษณะต่าง ๆ แตกต่างจากเพลงพื้นบ้านของไทย (ส่วนใหญ่เป็นภาคกลาง) เพราะชอไม่มีลูกคู่มาร้องรับ เนื่องจากไม่ได้ถือเอาจังหวะเช่นเดียวกับเพลงพื้นบ้านภาคกลางมาเป็นตัวกำหนดการร้อง

แต่กำหนดแนวการขับร้องขอด้วย ทำนองขอ ที่มีหลากหลายทำนองด้วยกัน ดังได้อธิบายผ่านมา และเสียงปี อันเป็นเครื่องดนตรีหลักของการขอในแถบเชียงใหม่ ลำพูน เมื่อเป็นเช่นนี้ที่มาของ เหตุผลในการซ้ำคำจึงแตกต่างกันไปบ้าง คือ ขอจะแยกคนดู คนฟังออกจากคนร้องอย่างชัดเจน คนฟังไม่ได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์งานเหมือนกับเพลงพื้นบ้านทางภาคกลาง ช่างขอหรือ ผู้ขับร้องนี้จะขอโต้ตอบกันไปมาระหว่างช่างขอชายกับช่างขอหญิง และบางครั้งการขอเพื่อแสดง ให้ผู้อื่นชมนี้อาจไม่จำเป็นต้องเป็นการขอสดหรือขอปฏิบัติภาวนาไหวหรรเสมอไป เพราะสามารถบันทึก ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก่อนขึ้นไปขอจริงได้ แต่ส่วนใหญ่จะใช้ปฏิบัติภาวนาไหวหรรมากกว่า อย่างไรก็ตาม แม้ว่าช่างขอจะขอโดยมีบทเตรียมไว้ในบางครั้งก็ขอ แต่ก็ยังปรากฏว่ามีการใช้คำซ้ำและการ ขอซ้ำความในบทขอ ซึ่งบ๊วซอนอธิบายว่า การขอในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นเพราะปฏิบัติสืบต่อกันมา จัดว่าเป็นแบบแผนอย่างหนึ่งของการขอ ที่สำคัญคือ “ขอ” เป็นมหรสพที่ต้องใช้ทักษะ การฟังมากกว่าการดู ผู้ฟังจึงต้องตั้งอกตั้งใจฟังคำขอ หากไม่ติดตามฟังให้ต่อเนื่องอาจจะฟังไม่ทัน หรือฟังไม่เข้าใจเนื้อหาที่สื่อออกมาได้ ดังนั้น “การซ้ำ” ในคำขอจึงมีไว้เพื่อให้ผู้ฟังได้ฟังอย่าง ชัดเจนขึ้น ถ้าฟังไม่ทันในวรรคนี้ อาจขอความเดิมอีกครั้งในวรรคต่อ ๆ มาก็เป็นได้ นอกจากนี้ การขอซ้ำคำจะเป็นการเน้นความในวรรคนั้น ๆ ให้ได้ภาพและความรู้สึกที่พิเศษมากกว่าปกติ ก่อปรกับต้องการจะสื่อความหมายของคำที่ใช้ให้สมจริงก็อาจใช้วิธีการซ้ำแบบเลียนเสียงธรรมชาติ เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ในเรื่องขอ อีกประการหนึ่งคือ โดยภาพรวมของแต่ละทำนองขอนั้นมีลีลา คล้ายกับระลอกคลื่น ขึ้น ๆ ลง ๆ สูง ๆ ต่ำ ๆ ซึ่งการใช้คำซ้ำบ้างในบางครั้งบางคำนี้เพื่อให้ สอดคล้องกับลีลาของทำนองขอ ศิลปะการใช้คำซ้ำในบทขอจึงมีไว้เพื่อเอื้อให้กับเหตุผลดังกล่าว ได้เป็นอย่างดี

ลักษณะการใช้คำซ้ำในบทขอ

พระยาอนุมานราชธน (2513 : 207) ให้ความหมายของคำซ้ำ (Reduplication) ไว้ว่ามีการซ้ำคำ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ การซ้ำเพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงความหมายให้แรงขึ้นหรือ เบาลง ถือเป็นคำซ้ำโดยตรง และอีกประเภทหนึ่ง คือ คำซ้ำชนิดอุกจารณวิลาส ใช้ซ้ำเพื่อถ่วงเสียง ให้ออกเสียงได้สะดวกขึ้น ซึ่งการศึกษาการซ้ำคำในบทขอในที่นี้สามารถแบ่งลักษณะการซ้ำคำออกเป็น ๔ ลักษณะ ด้วยกัน

๑.๒.๑ การขอซ้ำคำแรก คือ การขอซ้ำที่คำคำนั้นตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป ซึ่งคำซ้ำดังกล่าวจะซ้ำในวรรคเดียวกัน แบ่งวิธีการซ้ำคำได้ดังนี้

๑.) การซ้ำคำ ๒ คำ (๑ คู่) ได้แก่

- ลึกลึก (หงส์หิน บทที่ ๖๕)
- งามงาม (หงส์หิน บทที่ ๗๒)
- ไฟไฟ (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๓)
- วีนวีน (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๔๓)
- ใหม่ใหม่ (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๔๘)
- ยาบยาบ (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๕๓)
- แท้วแอ้ว (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๗๕)
- ดีดี (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๑๐๘)
- ลูบลูบ (ไคร่เกียด บทที่ ๑๓)

๒.) การซ้ำคำ ๓ คำ ได้แก่

- หยุดหยุดหยุด (มหาเวสสันดรชาดก บทที่ ๕๕)
- บุญบุญบุญ (ประวัติครูบาเจ้าเทืองฯ บทที่ ๘๘)

๓.) การซ้ำคำ ๔ คำ และหรือ ๔ พยางค์ แบบซ้ำ ๑ คู่ ได้แก่

- จะใจจะใจ (หงส์หิน บทที่ ๖๑)
- ไปเทอะไปเทอะ (หงส์หิน บทที่ ๗๔)
- ไคร่เกียดไคร่เกียด (ไคร่เกียด บทที่ ๔)
- ยับลึกซ์ยับลึกซ์ (ไคร่เกียด บทที่ ๒๘)

๔.) การซ้ำคำ ๔ คำ แบบซ้ำ ๒ คู่ ได้แก่

- มอบมอบกลานกลาน (หงส์หิน บทที่ ๑๕)
- มื้อมื้อมื้อวัน (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๗๖)
- ทีบตีบโยนโยน (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๑๑๓)
- ให้ให้ฮ้องฮ้อง (กรรมวิบาก บทที่ ๕)
- เต็นเต็นฟ้อนฟ้อน (กรรมวิบาก บทที่ ๑๓)

- อคอคอยากอยาก (กรรมวิบาก บทที่ ๑๕)
- แพทย์แพทย์หมอมหมอ (กรรมวิบาก บทที่ ๑๕)
- แก่แก่หนุ่มหนุ่ม (ไคร์เกียด บทที่ ๑๑)
- ฮ้อนฮ้อนหนาวหนาว (ประวัติครุบาเจ้าเทืองฯ บทที่ ๖๗)
- บาปบาปบุญบุญ (ศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๔๗)
- ลูกลูกตบตบ (มหาเวสสันดรชาดก บทที่ ๓๐)

๕.) การซ้ำคำแบบหลาย ๆ คำ หลาย ๆ คู่ ติดต่อกัน ได้แก่

- อยู่อยู่กินกินนั่งนั่งนอนนอน (ไคร์เกียด บทที่ ๒๑)
- ลูกลูกหลานหลานพี่พี่น้องน้อง (ศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๑)

กลวิธีการซ้ำคำของบัวซอนจัดว่าพบบ่อยครั้งมากในบทขอ และมีการซ้ำคำในขอทุกเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การซ้ำคำแรกแบบ ๒ คำ และแบบ ๔ คำนี้มีมาก และเรื่องที่พบว่าใช้คำซ้ำมากนั้นคือ ขอเรื่องประวัติครุบาศรีวิชัย ซึ่งมักใช้การซ้ำคำแบบ ๒ คำ เนื่องจากขอเรื่องนี้ใช้ทำนองร้องจึงสามารถใช้คำซ้ำแบบซ้ำ ๒ คำได้ง่ายตามลีลาของทำนอง และในการขอบรรยายเล่าเรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้บัวซอนต้องใช้คำซ้ำเพื่อให้สมจริง ฟังแล้วเห็นภาพเคลื่อนไหว โลดแล่นเสมือนมีชีวิต หรือซ้ำคำนั้น ๆ เพื่อเพิ่มน้ำหนักย้ำความหมายของคำที่ซ้ำ

๑.๒.๒ การขอซ้ำแบบซ้ำข้ามพยางค์กัน คือ คำซ้ำที่มีลักษณะคล้ายคำซ้อนซ้อนกันอยู่ ๔ พยางค์ และมีพยางค์ที่ซ้ำข้ามพยางค์กัน คือ พยางค์ที่ ๑ และ ๓ นววรรณ พันธุมเมธา (๒๕๑๓ : ๗๘-๗๙) กล่าวว่าลักษณะดังที่ว่ามีมากมายในภาษา และมีได้ด้วยเหตุต่าง ๆ กัน คำลักษณะนี้ส่วนมากเดิมเป็นคำประสมมี ๒ พยางค์ เมื่อเดิมอีก ๒ พยางค์ พยางค์ที่เดิมพยางค์หนึ่งซ้ำกับพยางค์ต้นของคำเดิม อีกพยางค์หนึ่งเป็นคำที่มักใช้คู่กับพยางค์ท้ายของคำประสมนั้น คำซ้ำชนิดนี้มีปรากฏในบทขอมากกว่าคำซ้ำชนิดอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น

- พลิกบ้านพลิกช่อง (หงส์หิน บทที่ ๔๔)
- หึงหอกหึงดาบ (หงส์หิน บทที่ ๔๕)
- หึงฮักหึงหวง (หงส์หิน บทที่ ๕๗)
- เปนเดือดเปนไหม้ (หงส์หิน บทที่ ๗๐)
- เสี่ยงอย่างเสี่ยงถ่าน (หงส์หิน บทที่ ๗๖)

- เหมะแดงเหมะงาย (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๓)
- วัดเก่าวัดเดิม (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๒๑)
- หมูย่างหมู่มั่ว (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๒๔)
- ป่าแดงป่าฝน (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๕๐)
- มารุมมาแคว (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๕๑)
- บ่มันบ่เที่ยง (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๖๐)
- เงินแถบเงินบาท (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๘๔)
- พ้ออ่อนพ้ออด (ประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๑๐๕)
- ปีกขวิดปีกขวาง (กรรมวิบาก บทที่ ๑๘)
- เมื่อหล้าเมื่อซ้อย (กรรมวิบาก บทที่ ๒๘)
- ทุกข์เวียกทุกข์การ (ไคร่เกียด บทที่ ๑๓)
- ชีชะชีเหยื่อง (ประวัติครูบาเจ้าเทืองฯ บทที่ ๒๕)
- วัดห่างวัดเฮือ (ประวัติครูบาเจ้าเทืองฯ บทที่ ๕๒)
- คัดถ้องคัดดา (อื้องขวัญถูกแก้ว บทที่ ๒๐)
- อดกลั้นอดยาก (มหาเวสสันดรชาดก บทที่ ๑๘)
- เดินท่าเดินทาง (มหาเวสสันดรชาดก บทที่ ๒๘)

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า คำที่มีจะนำมาใช้ซ้ำกัน ได้แก่ เป่น (เป็น), บ่, ทิ้ง, พ้อ ฯลฯ นอกจากนี้ยังนิยมใช้คำนาม และ คำกริยานำมาเป็นคำซ้ำกันด้วย (ดังตัวอย่าง) คำซ้ำชนิดนี้ช่วยอธิบายหรือเสริมความหมายของคำเดิมให้เด่นชัดขึ้น รวมทั้งทำให้เกิดเสียงและจังหวะของคำที่ไพเราะ สอดคล้องกับทำนองขอ

๑.๒.๓ การขอซ้ำคำใดคำหนึ่งแต่อยู่ต่างวรรคกัน คือ การขอซ้ำคำที่คำใดคำหนึ่งหลาย ๆ ครั้ง และคำคำนั้นอยู่ในวรรคต่างกัน กลวิธีการซ้ำคำเช่นนี้ก็เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจข้อความที่สื่อออกมาได้อย่างชัดเจน (หากฟังไม่ทัน) และมีความหมายที่แรงขึ้น วิธีการเช่นนี้เป็นวิธีเฉพาะทางอย่างหนึ่งในการสร้างสรรค์บทขอ ดังตัวอย่าง (คำซ้ำคือตัวเอียง)

ญ.๑๑๓) คำนั้นพระน้อยคำนั้นจะโยม	พากันนั่งลงก้มกราบ
บางคุณก็ดินทวะดินทวาด	พร่องก็ทืบทืบโยนโยน
พร่องให้สะอึกสะอื้น	พร่องก็หุขขึ้นโงนโงน
จักกลางพร่องจนพอเปนม	จักบางคุณเปนใจลั่น

ช.๑๑๔) เกิดขุทมนุ่นวาย
 พร่องก็เปนมเปมคั่ง
 พร่องก็ลิ้มได้ลิ้มลูก
 พร่องก็ขึ้นอยู่บนหลังคา

เหมือนเกาะทรายถูกน้ำนองป็น
 บั้วเวลำเวลา
 เปนทิ้งน้ำหุน้ำดา
 อ้องหาครุบาหื้อตื่น
 (ขอประวัติครุบาศรีวิชัย)

ช.๑๑) วิบากกรรมเวรณเกิดมาตาบอด เพราะชาติแล้วมันสอดเปนมพ่อค้ายาย
 จี้โลกจี้โงะเอาของเพิ่นบ่ค้าย กรรมเวรบ่หายนัน โลกไปหลายอย่าง
 โลกไฮ่โลกสวนโลกฮั่วบ้านคันทนา โลกจี้คอกยกตาโลกคันทนาซัง
 คันทเพิ่นพุ่นขึ้นไ่วเปมพุ่นเปมป็น มันก็เลือกเอาอันคิมมา
 (ขอกรรมวิบาก)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า บั้วซอนเลือกใช้คำใดคำหนึ่ง เมื่อต้องการ
 ย้ำให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องที่ขอด้วยการขอซ้ำคำคำนั้นหลาย ๆ ครั้ง ดังตัวอย่างการซ้ำคำว่า พร่องก็...
 พร่องก็...พร่องก็... และคำว่า โลก...โลก...โลก... เป็นต้น ช่วยให้ผู้ฟังเห็นภาพเป็นเรื่องเป็นราว
 และเกิดความรู้สึกว่าคำที่ซ้ำนั้นมีความหมาย หรือมีน้ำหนักแรงเป็นพิเศษกว่าคำขอคำอื่น ซึ่งกลวิธี
 การขอซ้ำคำในลักษณะนี้พบได้ในขอเกือบทุกเรื่อง จึงเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของการใช้คำใน
 บทขอ และเป็นอีกวิธีหนึ่งที่บั้วซอนนิยมใช้ในงานขอของตนเช่นกัน

๑.๒.๔ การขอซ้ำคำแบบชุด คือ การขอเพิ่มคำหรือซ้ำเข้าคู่กันเป็นชุด ๆ รับ
 ส่งกันภายในวรรคเดียวกันและหรืออยู่ต่างวรรคล้อกัน ทำให้เสียงและจังหวะของคำสมดุลกัน ฟัง
 แล้วไพเราะรื่นหูมากขึ้น พระยาอนุมานราชธน (๒๕๑๓ : ๒๑๑) เรียกคำซ้ำลักษณะนี้ว่า คำซ้ำแบบ
 อูจจารณวิลาส (Euphonic Couplet) สามารถแบ่งวิธีการขอซ้ำคำแบบชุดในบทขอของบั้วซอนได้
 ๓ วิธีการ คือ

ก. การซ้ำคำส่วนหน้าภายในวรรคเดียวกัน ได้แก่ การขอซ้ำกันที่
 ส่วนหน้าของชุดคำ ซึ่งอยู่ในวรรคเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

- หยั่งมาใคร่เคียดคนนิสัยอย่างอี ขอบสร้างคำหน้/ขอบสร้างคำสิน
 (ขอใคร่เคียด บทที่ ๓๖)
- ขอจะไป/ดูถูก/ขอจะไป/ดูหมิ่น คุณ โง่เกมหยิ่งมันบ่ฮู้จี้หยัง

(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ บทที่ ๕๗)

- พากันเดินป่าดงคอน

ดินจนพอง/ดินจนพอบุด

(ขอมหาเวสสันดรชาดก บทที่ ๓๒)

ข. การซ้ำคำส่วนหน้าแต่ต่างวรรคกัน ได้แก่ การเล่นคำซ้ำที่ส่วนหน้าของชุดคำเหมือนกัน แต่อยู่ต่างวรรคกัน ตัวอย่างเช่น

- ถึงจะเป็นเจ้าเป็นไพร่

ถึงจะเป็นใหญ่เป็นสูง

(ขอประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๔๕)

- เป็นเคราะห์ทางลุ่มข่อยมาได้มาชน

เป็นเคราะห์ทางบนข่อยมาได้มาถูกต้อง

(ขออภัยขวัญลูกแก้ว บทที่ ๒)

ค. เล่นคำซ้ำส่วนกลางหรือส่วนท้ายภายในวรรคเดียวกัน ได้แก่ การเล่นคำซ้ำที่ส่วนกลางหรือส่วนท้ายของชุดคำที่อยู่ในวรรคเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

- ท้องมันใคร่อยาก/ปากมันใคร่กิน

เมาคำถ้อยศิลป์มันได้กินหรือกิน

(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๒๘)

- เจ้าพ่อก็บ่ตาย/เจ้าแม่ก็บ่ตาย

เป็นจะใดละแต่ใจหือลูกเป็นกำพริ้ว

(ขอหงส์หิน บทที่ ๗๔)

การซ้ำกันเป็นชุดเช่นนี้ นอกจากจะช่วยให้คำขอนั้นแปลกหู ให้ความไพเราะกว่าคำขอใด ๆ ทั้ง ๆ ไปแล้ว ยังช่วยเสริมคำขอในเรื่องความหมาย ฉะนั้นเหตุผลของการซ้ำคำอีกเหตุผลหนึ่งนั่นก็คือ ช่วยให้ผู้ฟังฟังขอได้ทันและเข้าใจเรื่องที่ขอได้ดีขึ้น ซึ่งวิธีการดังกล่าว บั๊วซอนนำมาใช้ประกอบบทขอหลาย ๆ เรื่องโดยไม่จำกัดว่าต้องใช้เฉพาะในขอทำนองใดทำนองหนึ่ง กล่าวคือ มีปรากฏใช้เกือบทุกทำนองและเกือบทุกเรื่องที่ขอ (ยกเว้นบทจ้อยที่ไม่ปรากฏการเล่นคำลักษณะนี้ อาจเนื่องมาจากฉันทลักษณ์ของจ้อยไม่เอื้อที่จะซ้ำคำแบบชุดได้)

๑.๓ การใช้คำเรียกชื่อ

บั๊วซอนใช้คำเรียกแบบต่าง ๆ แทนชื่อตัวละครหรือบุคคลที่กล่าวถึงในบทขอแต่ละเรื่องไปตามความเหมาะสม ซึ่งคำเรียกคนคนหนึ่ง อาจมีคำแทนชื่อได้หลาย ๆ คำเรียก เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีศิลปะในการใช้ภาษาของบั๊วซอนได้เป็นอย่างดี และยังบ่งบอกด้วยว่า บั๊วซอนเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ ช่างจินตนาการคิดคำแทนชื่อดังกล่าวได้หลากหลาย มีการใช้ดังนี้

- คำเรียกพระพุทธรเจ้า (ตัวละครดี) ได้แก่ องค์หน่อเหน้า (หงส์หินบทที่ ๔๐), เจ้าสายบุญเรือง (หงส์หิน บทที่ ๖๐), เจ้าแวนเงาใส (มหาวาสสันดรชาดก บทที่ ๒๑)

- คำเรียกชุก (ตัวละครร้าย) ในขอเรื่องมหาวาสสันดรชาดก ได้แก่ ปู่ย่าผีพราหมณ์ (บทที่ ๔๒), ปู่เฒ่าหนังกาน (บทที่ ๕๒), ปู่พราหมณ์หน้าผี (บทที่ ๖๒)

หากว่าเป็นขอแบบถามตอบ หรือแนวคิดธรรมคำสอน เมื่อมีการอ้างถึงพระพุทธรองค์ พระโพธิสัตว์ บัณฑิตก็มักใช้คำเรียกแทนชื่อเช่นกัน ตัวอย่างในขอเรื่องศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ บัณฑิตเรียกพระพุทธรเจ้าว่า พระหน่อแก้วโคดม (บทที่ ๑๐) องค์พระภูบาล (บทที่ ๕๑)

นอกจากคำเรียกตัวละครและบุคคลสำคัญทางศาสนาแล้ว บัณฑิตยังมีวิธีการเรียกคู่ถ้อยของตน ด้วยสรรพนามแทนชื่ออีกด้วย เช่น อ้าย, ไอ้, อ้าย + (ชื่อคู่ถ้อย) เป็นต้น รวมไปถึงการใช้คำว่า “มัน” ซึ่งคำคำนี้ในบทขอไม่ได้หมายความว่า ผู้เรียกเรียกไม่ถูกต้องหรือไม่เคารพ ไม่ให้เกียรติผู้ถูกเรียก แต่เป็นการเรียกผู้คนที่ห่างไกล และเรียกคู่ถ้อยด้วยน้ำเสียงปกติในภาษาไทยถิ่นเหนือ การเรียกลักษณะนี้แตกต่างจากภาษาไทยกลาง ที่ถือว่า “มัน” เป็นคำสรรพนามไม่สุภาพในการเรียกคน อย่างไรก็ตาม ช่างขออาจเรียกบุคคลด้วยความรู้สึกไม่ดี หรือต้องการขอร้องกันด้วยความสนิทสนมกับคู่ถ้อย ก็อาจเรียกว่า “มัน” ได้เช่นเดียวกัน (พิจารณาตามบริบทในคำขอ)

๑.๔ การใช้คำบริภาษ

เอมอร ชิตตะโสภณ (๒๕๓๓ : ๑๑๔) ได้วิเคราะห์การใช้คำพรุสวาท โดยกำหนดตามสภาพวัฒนธรรมทางภาษาที่ปรากฏในสังคมล้านนาในระดับคำไม่สุภาพไว้ ๓ ประการ คือ คำสบถสาบาน คำสาปแช่ง และ “คำบริภาษ” ซึ่งคำบริภาษนี้มีทั้งที่อยู่ในระดับเสียดสี และอาจอยู่ในระดับหนัก คือ ใช้ภาษาไม่สุภาพมากขึ้นไป กระทั่งหยาบ เช่น ไอ้จางั่วว หื้อฉิบหาย

จากการศึกษาวิเคราะห์ผลงานขอของบัณฑิต สามารถกล่าวได้ว่า “ขอ” เป็นวรรณกรรมของล้านนาประเภทหนึ่งที่มีการใช้ภาษาแบบใช้คำบริภาษประกอบบทขออย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นขอสด ช่างขอจะปะทะคารมโวหารกันอย่างเผ็ดร้อนและเกินเลยไปถึงประเภทคำสัพคน หยาบโลน ขึ้นอยู่กับประเภทของงาน สถานที่ และช่วงเวลา que แสดงขอสด แต่ถ้าเป็นขอบันทึกเสียงลงแถบบันทึกเสียง ระดับความรุนแรงของคำที่ใช้ก็จะเบาลงและมีจำนวนน้อยกว่า

- ตัวอย่างการใช้คำบริภาษ ระดับเสียดสี ประชดประชัน เช่น

ญ.๓๓) แสงสุริยาส่องมาบนพิภพ	เสียงไก่เสียงนกมันกำลังเริ่มขัน
อันนี้แหละเป็นการส่งสัญญาณ	สัตว์เดรัจฉานมันยังรู้กาละ
ตัวเป็นขุนหังเมาค่าเขากิน	บ่รู้จักศีลสติสัมปชัญญะ
แถมหน้อยเขาก็งจะออกกะหะ	เพิ่นจะพินเชือกแทงศูดัง

(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ)

ในที่นี้คือการต่อว่าเหน็บแนมคู่ถ้อง (ช่างชอชาย) ว่าสัตว์เดรัจฉานยังรู้จักเวลาจากแสงอาทิตย์ส่อง เมื่อเราเกิดเป็นคนก็ต้องรู้จักเวลาลำเวลาบ้าง ไม่ควรดื่มแต่เหล้าตลอดเวลาให้ขาดสติยั้งคิด ถ้าทำเช่นนี้ก็อาจเป็นวัวควายได้ (มีเขางอกออกมา และสามารถใช้เชือกร้อยรูงมูกได้ = สนตะพาย) เพราะไม่มีปัญญาคิด

- หรือตัวอย่างอีกบทหนึ่งที่ช่างชอชายขอเสียดสีช่างชอหญิง

ช.๔๒) ศาสนาเปรียบเหมือนเครื่องประดับ	เพราะนายมันใส่ของปลอม
ตัวไปไหนผ้อย่างกับตุ้ทอง	ลักแท้นบ้านของหลังเท่าที่ชี้
ไปว่าหื้อเพิ่นกับชวามงอนตัว	ข้าปุนดีใครหัวกับเรื่องแต่งตัวยานี้
	จิมแลนา

(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ)

ช่างชอชายต่อว่าช่างชอหญิง (บัวซอน) ว่าแต่งตัวใส่เครื่องประดับทอง (ของปลอม) เต็มตัว เหมือนกับตุ้ทองเคลื่อนที่ ทั้งที่ความจริงแล้วบ้านของตน (บัวซอน) เล็กเพียงขนาดห้องสุขาเท่านั้น (ยากจนมาก) และบัวซอนดีแต่ชอบว่าผู้อื่นไม่รู้จักคุณตนเองบ้าง จึงอยากจะหัวเราะขบขันกับการแต่งตัวของบัวซอน

- ตัวอย่างของการใช้คำบริภาษระดับต่อว่าต่อขานแรงมาก เช่น

ญ.๒๖) ใครเทียบนักแกพวกเณรแธยันตระ	พระจะหลัวจะกัวะดีเสียดาผ้าเหลือง
เปนมารที่ถ่วงความเจริญรุ่งเรือง	ทำหื้อบ้านเมืองสับสนปนปี
ทำหื้อศาสนาของเขามีมลทิน	ฮ่ำบักฮ่ำกินบ่มีศีลพวกนี้ จิมแลนา

(ขอใคร่เกียด)

บ๊วซอน โกรธแค้นพวกที่บวชแล้วมาทำให้ศาสนาเสื่อมมีมลทิน จึงขอให้
โรคห่ามาลงมากิน (=ทำร้าย, เป็นโรค) คนทุศีลเหล่านี้เสีย

จากการศึกษารวบรวม ทำให้ทราบว่าบ๊วซอนจะเลือกใช้คำบริภาษ เมื่อต้องขอ
เรื่องที่เกี่ยวข้องวัฒนธรรม สังคม เหตุการณ์บ้านเมือง หรือวิพากษ์วิจารณ์ การประพฤติดิปฏิบัติคน
ของคนในสังคม โดยเฉพาะในทางที่ผิด ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากขอเรื่องใคร่เกียด ซึ่งเป็นขอที่
บ๊วซอนแสดงความคิดเห็นของตนต่อเรื่องต่าง ๆ รอบ ๆ ตัวอย่างเต็มที่ และมีการใช้คำต่อว่า
ต่อขานคู่ถ้อย ในกรณีที่เป็นขอในแนวถาม - ตอบปัญหา ปริสนาธรรมต่าง ๆ บ๊วซอนก็มักขอด้วย
คำบริภาษเพื่อให้สมจริงสมจัง ดูเป็นเรื่องจริงจัง ดังตัวอย่างในขอเรื่องศาสนาเหมือนมหาสมบัติ
๑๐ ประการ ที่บ๊วซอนว่ากล่าวคู่ถ้อยอย่างรุนแรง

หากว่าเป็นขอที่มีเนื้อหาในแนวให้ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา หรือ
เรื่องราวประวัติบุคคลสำคัญต่าง ๆ ก็จะไม่ปรากฏว่ามีการใช้คำ “บริภาษ” แต่อย่างใด เมื่อเป็น
ดังนี้อาจกล่าวได้ว่า บ๊วซอนเลือกใช้คำบริภาษได้อย่างเหมาะสมกับแนวเนื้อหาของขอแต่ละเรื่อง
เพราะการใช้คำบริภาษนี้เปรียบเสมือนดาบสองคม ผู้ใช้ต้องรู้จักจังหวะและความเหมาะสมที่จะใช้
จึงจะบังเกิดผลดี ขณะเดียวกันถ้าผู้ใช้ไม่มีศิลปะ ไม่รู้จักใช้หรือนำมาใช้อย่างพร่ำเพรื่อ ย่อมส่งผล
ให้สิ่งที่ควรจะดี อาจเล็ดลอดย่ำค่าลงได้ ตัวอย่าง เช่น การขอไป ๓ คำ แทรกด้วยคำบริภาษ ๒ คำ
สลับไปมาจน ผู้ฟังจะรู้สึกว่ายาวชอหยาบคาย ไม่น่าฟัง หรือในบางครั้งช่วงขอต้องการคำขอ
บริภาษเพื่อสร้างมุขตลก อาจกลายเป็น “ตลกผิด” ผู้ฟังไม่ขบขันด้วยก็เป็นได้ (ซึ่งจะเห็นได้
ชัดเจนมากจากการแสดงขอสด) หากใช้คำในลักษณะดังกล่าวมากเกินไป

ข้อสังเกตอย่างหนึ่งของการใช้คำบริภาษ คือ บ๊วซอนนิยมนำความเปรียบแบบ
อุปมาโวหารมาประกอบคำต่อว่าต่อขานมากกว่าจะขอต่อว่าตรง ๆ ด้วยคำหยาบคาย

๑.๕ การใช้คำศัพท์สมัยใหม่

การนำคำศัพท์สมัยใหม่เข้ามาใช้ในบทขอ คือ การนำคำทับศัพท์และคำสแลง
(salang) มาใช้ร่วมกับคำศัพท์ภาษาล้านนาและภาษาไทยกลางในบทขอ ถึงแม้ว่า “บ๊วซอน” ผู้
สร้างสรรค์งานขอจะเป็นศิลปินพื้นบ้าน ใช้ภาษาล้านนาเป็นภาษาหลักในการติดต่อสื่อสารกับ
คนในท้องถิ่นเดียวกันก็ตาม แต่การมีภาษาไทยกลางเป็นภาษาราชการ ทำให้บ๊วซอนมีโอกาสรับรู้
เรื่องราวข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และบุคคลอื่น ๆ ทั่ว ๆ ไป
ดังนั้นบ๊วซอนจึงนำคำทับศัพท์ คำสแลง คำร่วมสมัยที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น ๆ มาประกอบบทขอ
ของตน ซึ่งคำเหล่านี้บางคำเป็นคำที่เคยนิยมใช้ในอดีตและคำบางคำก็ยังใช้กันอยู่ในปัจจุบันจนเป็น
คำติดปาก

- ตัวอย่างการใช้คำทับศัพท์ที่ปรากฏในบทขอ

- “บอกว่า คุณ รวย ทิ้ง บอกว่า คุณ ทุกซ์
มีระดับต่ำบถมีระดับอำเภอ
- อันชีวิตมนุษย์บ่สมำเสมอ
ถึงระดับอินเตอร์ก็ผ่านทุกซ์มาแล้ว”
(ขอใคร่เกียด บทที่ ๑)
- “อะหยังมา ใคร่เกียด คุณ สมัย ไฮ เทค
มาส่งสารเด็กเล็กกำลังไร้เดียงสา”
(ขอใคร่เกียด บทที่ ๑๘)
- “ตัวว่า ศาสนา เหมือน หนทาง ซูเปอร์
ขอจะไปโอเวอร์มันเหลือเชื่อเหลือกิน”
(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๒๒)
- “มันแต่งมา หยัง ใส่ เพชร นิล จินดา
มานั่ง สเกิร์ต ก็ สั้น เพียง กลาง ขา
ใส่แว่นตาอย่างกับแม่ช้อย
ใส่นาฬิกาสายสร้อย”
(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๔๕)

- ตัวอย่างการใช้คำสแลงในบทขอ

- “เพิ่น ว่า ก่ง จักร เขา ว่า เป็น คอก บัว
บ่าเตี่ยว ซำ มี แหว วัย จู้ วัย จ๊าบ
เฮหันเขาแต่งตัว เป็น วัย ซิง วัย ซุ่น
เฮมาหันเขาแต่งตัว เป็น เด็ก ฮิต เด็ก ฮาร์ด
สารพัดสังคมมารยา
ละอ่อนวัยรุ่นเขาชอบสร้างปัญหา”
(ขอใคร่เกียด บทที่ ๑๖)
- “มา ใคร่ เกียด พร่อง เป็น ทอม พร่อง ก็ มา เป็น ตุ๊ด
จะเกิดกลีดยุคแล้วคาฟีน้องเหี้ย”
(ขอใคร่เกียด บทที่ ๒๒)
- “แพ ชั้น มนุษย์ ไป ตาม ยุค ตาม กาล
นึกเหี้ยว่า ลับ ฟัน มัน เป็น เรื่อง หน่อม แน่น”
(ขอใคร่เกียด บทที่ ๔๗)
- “ถ้า ว่า จะ กิน ยา มัน ต้อง อ่าน คอย ชื่อ
ถ้า เป็น โรค ชื่อ บื้อ กิน มัน ทิ้ง บ่ หาย”
(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๓๕)

“เอาพระธรรมมาแปลงเป็นรูป
ป้อหื้อหัวใจมันออกไปดั่งต้อง

เอาพระสงฆ์เป็นผู้เลศสอดส่อง
เอาแผนที่ปักผ่อนกายา”

(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๔๕)

การใช้คำทับศัพท์และคำสแลงในบทขอของบัวซอน พบว่าบัวซอนนำมาใช้มากในขอแนววิพากษ์วิจารณ์สังคม คือ ขอเรื่องใคร่เกียด และขอในแนวถามตอบ ขอได้กันไปมาระหว่างคู่ถ้อย เช่นขอเรื่องศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ ซึ่งขอ ๒ เรื่องนี้ บัวซอนมักจะ “เล่นคำผสมคำ” ต่าง ๆ อย่างมีลีลัน ช่วยทำให้บทขอน่าสนใจ และมีเอกลักษณ์เฉพาะตนในการสร้างงาน ดังเช่นวิธีการนำคำศัพท์สมัยใหม่ทั้งแบบทับศัพท์และคำสแลงมาใช้ เมื่อผู้ฟังฟังแล้วจะรู้สึกได้ว่า ช่างขอมีการพัฒนาสร้างสรรค์โวหารขอ คำขอของตนเองให้ทันยุคทันเหตุการณ์ เป็นบุคคลร่วมสมัยไม่ล้าหลังจนเกินไปนัก

กล่าวโดยสรุป วิธีการใช้คำในบทขอของบัวซอนที่โดดเด่นอย่างยิ่ง คือ การใช้คำซ้อนและคำซ้ำ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในขอทุกเรื่องทุกแนวเนื้อหา ส่วนการใช้คำเรียก คำบริภาษ และคำศัพท์สมัยใหม่ต่าง ๆ เหล่านี้ บัวซอนจะเลือกใช้ไปตามความเหมาะสมโดยยึดแนวเนื้อหาของขอเป็นหลัก

๒. การใช้สำนวนโวหาร

จากการศึกษาพบว่า บัวซอนมักใช้โวหารแบบความเปรียบมาประกอบงานขอของตน ทำให้ผู้ฟังเห็นภาพและเข้าใจในสำนวนที่ใช้ได้ดีกว่าการขอด้วยคำบอกเล่าตรง ๆ ดังที่ ดวงมน จิตรจันทน์ (๒๕๔๑ : ๑๑๘) ได้กล่าวถึงการใช้สำนวนความเปรียบนี้ว่า เป็นการให้พลังและความสดใหม่แก่การแสดงออก และก่อให้เกิดผลกระทบต่อการสร้างจินตภาพ (image) ฉะนั้นหากผู้ฟังตั้งใจฟังขอและเข้าใจในถ้อยคำสำนวนที่ช่างขอขอเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมสัมฤทธิ์ผลต่อการสร้างภาพในความคิดและซาบซึ้งในความหมายของขอได้ดี วิธีการใช้สำนวนโวหารในบทขอของบัวซอน มีดังต่อไปนี้

๒.๑ การใช้อุทาหรณ์

๒.๒ การใช้อุปมา

๒.๓ การใช้สัญลักษณ์

๒.๔ การใช้สำนวนโวหารเพื่อแสดงถึงอารมณ์ ความรู้สึก

๒.๑ การใช้อุทาหรณ์

การใช้อุทาหรณ์ (Analogy) คือ การยกข้อความที่ง่ายแก่การเข้าใจ เช่น สุภาษิต คำพังเพย นิทาน มาเทียบกับสิ่งที่ต้องการเสนอ (เอมอร ชิตตะโสภณ, ๒๕๒๕ : ๑๕) การใช้โวหารด้วยวิธีการเช่นนี้ ผู้ฟังจะได้ยินบ่อยครั้งจากบทของจนเป็น “เอกลักษณ์” อีกอย่างหนึ่งของขอ โดยช่างขนานนามสุภาษิต พังเพยหรือสำนวนที่ให้คติข้อคิด สอนใจผู้ฟังมาประกอบบทขอเพื่อบอกกล่าว แนะนำสั่งสอน หรืออ้างอิงเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่กำลังขออยู่ได้ชัดเจนมากขึ้น ดีกว่าการขออธิบายด้วยโวหารปกติ

ในการแต่งบทขอเรื่องต่าง ๆ นั้น บัณฑิตนิยมนำสำนวน สุภาษิต คำพังเพยมาอ้างอิงประกอบบทขอของตน เพื่อให้ข้อคิดสอนใจแก่ผู้ฟัง และสามารถนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ซึ่งสำนวน สุภาษิต คำกล่าวเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นการสอนเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและปฏิบัติตนในสังคม บัณฑิตได้นำมาขอประกอบในบทขอทุกเรื่อง เรื่องที่บัณฑิตอ้างอิงสำนวนโวหารแบบอุทาหรณ์มากที่สุด คือ ขอเรื่องใคร่เกลียดและขอเรื่องศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ ซึ่งขอทั้ง ๒ เรื่องมีเนื้อหาที่บัณฑิตสามารถสอดแทรกสำนวนโวหารต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ จึงปรากฏว่ามีการใช้สำนวนดังกล่าวมากมาย

ตัวอย่างการใช้สำนวนโวหารแบบอุทาหรณ์ในบทขอ มีดังนี้

ช.๕๑) เห็นว่าหลิวงคนเดียวบ่เท่า่งว้างทั้งหมู่	รวมกันเขาอยู่แยกหมู่เขาตาย
เห็นว่าหมาหลวงมันบ่แพ้หมาหลาย	เล่นอื่เก็บสิบหายเล่นอื่ผายกลั่นเข้า
การเมืองมันเรื่องธรรมดา	หมู่เขาขานาที่มันเลี้ยงงูเห่า
ผลสุดท้ายพลิกมาจนตัวเก่า	ก็เปนแต่เขา่งว้างคนเดียว
	(ขอใคร่เกลียด)

จากบทขอ บัณฑิตต้องการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของกลุ่มนักการเมืองที่บริหารประเทศ จึงแต่งขอบทนี้ โดยนำสำนวนสุภาษิตมาช่วยอธิบายและเสริมความหมายให้ผู้ฟังได้ภาพชัดเจนขึ้น และสามารถนำโวหารดังกล่าวมาใช้ในชีวิตประจำวันของตนได้ ดังที่กล่าวว่า “เห็นว่หลิวงคนเดียวบ่เท่า่งว้างทั้งหมู่” ต้องการจะสื่อว่าควรรู้จักฟังความคิดของคนหลาย ๆ คน บ้าง อย่าคิดว่าตนฉลาดอยู่คนเดียว และได้อธิบายเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ด้วยคำขอว่า “รวมกันเขาอยู่แยกหมู่เขาตาย” คือ เมื่อฟังหลาย ๆ ความคิดแล้ว เหมือนกับการอยู่กันอย่างสามัคคีทำให้อยู่ได้ ถ้าแก่คนเดียว อยู่คนเดียวก็อาจเพื่องพลาได้ จากนั้นจึงใส่สำนวนอีกสำนวนหนึ่งที่มีความหมายคล้ายกับ ๒ บรรทัดที่ผ่านมา ขอเสริมความไปอีกว่า “เห็นว่าหมาหลวงมันบ่แพ้หมาหลาย” คือ

หมาตัวใหญ่ (ตัวเดียว) มันไม่สามารถชนะหมา (ตัวเล็ก) หลาย ๆ ตัวได้ เปรียบเหมือนหลายคนดีกว่าคนเดียว และขอต่อด้วยสำนวนว่า “เล่นอีเก็บสิบหายเล่นอีผายกลั่นเข้า” ความหมายคือ ถ้าทำสิ่งที่ไม่ดี อะไรก็ตาม ก็มีแต่สิ้นสูญไป ไม่ได้งอกเงยขึ้นมา เปรียบเหมือนเล่นการพนัน เล่นหมากเก็บ หรือเล่นไพ่ก็ต้องอดข้าว ในที่นี้บัวซอนต้องการอธิบายว่า เรื่องการเมือง การปกครองนั้น นักการเมืองซึ่งเป็นฝ่ายปกครองและบริหารประเทศควรรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนคนอื่น ๆ บ้าง ไม่ควรคิดว่าการเมืองเป็นเรื่องเกมเอาชนะ (ระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายค้าน) จะทำให้ประเทศชาติล่มจมเสียหายได้ ดังนั้นใน ๔ วรรคสุดท้าย บัวซอนจึงแต่งในเชิงปลอบคนไทยด้วยกันให้ปลง ๆ ว่า “การเมืองมันเรื่องธรรมดา” เปรียบเหมือนประชาชนทั้งหลายเป็นขาวนาที่หลงเอื้อเพื่อให้กับพวกงูเห่า (นักการเมือง) ในที่สุดงูเห่านั้นก็แว้งกัด ทำร้ายประชาชนที่อุ้มชูมาได้ สรุปแล้วประชาชนคนทั่วไปไม่ฉลาดเหมือนกลุ่มนักการเมือง จึงต้องทำใจให้ยอมรับสภาพที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองได้ แม้ว่าจะต้องบ่นรำพันในเชิงประชดไปบ้าง

หรืออีกหนึ่งตัวอย่างในข้อเรื่องเดียวกัน โดยสอนเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนต่อผู้อื่นในทางที่ดี

ช.๓๓) จะไปหลีกใส่ตัวจะไปเอาหัวเข้ายม	จะไปว่าหื้อเพื่อนยังบ่ชวามงอนตัว
อะยังหน้อยก็มาเคียดอะยังหน้อยก็มากลัว	อุ้นบ่มีผัวนี้มันทึงคบยาก
	(ขอใคร่เกียด)

เมื่อช่างชอชายและช่างชอหญิงขอได้ตอบกันไปมา บัวซอนซึ่งเป็นช่างชอฝ่ายหญิงได้ขอตัดพ้อต่อว่าสิ่งต่าง ๆ ช่างชอชายจึงกล่าวว่า “จะไปหลีกใส่ตัวจะไปเอาหัวเข้ายม จะไปว่าหื้อเพื่อนยังบ่ชวามงอนตัว” หมายถึง อย่าทำเป็นฉลาดเพื่อหาความดี ความสบายใส่ตัวคนเดียว และไม่ควรไปว่าผู้อื่น ให้รู้จักพิจารณาตัวเองบ้าง เมื่อทำเช่นนี้จะได้เป็นคนที่น่าคบหาสมาคมด้วย

หรือตัวอย่างดังกล่าวที่สอนให้สามภรรยาเคารพให้เกียรติกัน จากข้อเรื่องศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ มีว่า

ช.๔๔) จะไปด่าพ่อล่อแม่	อย่างอื่นมันจะแย่ว่าบัวซอนปากเสีย
เขว่าผัวมันบ่บับยำเมีย	เข้าตมหลองตมเยียมมันจะเสี้งจะซ้ำ
เห็นว่าเมียที่บ่บับยำผัว	เงินกองเท่าตัวมันก็ทึงบ่ค้ำ
.....	
	(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ)

บัวซอนแต่งบทขอให้คู่ต้องซอสัพยอกหยอกเย้ากับตน และได้แทรกสำนวน สุภาษิตในบทขอ (ตัวเอียง) เพื่อแนะนำบอกกล่าวให้ผู้ฟังฟังแล้วนำไปปฏิบัติ สุภาษิตดังกล่าวมีความหมายว่า คู่เมียควรนับถือให้เกียรติซึ่งกันและกัน ถ้าไม่นับถือกันแล้ว แม้มีข้าวอยู่เต็มยุ้งฉางก็หมดไปได้ หรือมีเงินมากมายสูงเท่าตัวก็จะ ไม่เหลือเก็บไว้เลย ดังนั้นคู่เมียไม่ควรดูถูกกัน จะทำให้ชีวิตทั้งคู่ตกต่ำ อยู่กันอย่างไม่มีความสุข

นอกจากตัวอย่างดังกล่าวแล้ว ยังมีสำนวน สุภาษิต ฯลฯ อื่น ๆ ปรากฏอยู่ในบทขออีกมากมายหลายสำนวนและในขอหลาย ๆ เรื่อง เช่น

- สัญชาติค้ำคาวมีทั้งหูทั้งปีก (ขอหงส์หิน บทที่ ๔๕)
- ท่านว่าถ้าบ่มีมาร สมปานมันทั้งบ่แก่ (ขอประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๒๕)
- นินทาเกลเหมือนเฮาเทน้ำ บ่ต้องชอกช้ำหัวใจ (ขอประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๔๑)
- เพื่อนว่านาดีต้องใช้เข้าปลูกพันธุ์ดี (ขอกรรมวิบาก บทที่ ๕)
- แม้แต่ปลาตายยังลอยในน้ำเย็น แม้แต่ปลาปนยังว่ายน้ำในน้ำร้อน (ขอใคร่เกียด บทที่ ๑)
- เพื่อนว่าร้อยชู้ยังบ่สู้เมียคน เมียร้อยคนบ่เท่าแม่บังเกิดเกล้า (ขอใคร่เกียด บทที่ ๑๔)
- เมื่อจะคบคนเป็นเพื่อนดูที่หน้า เห็นว่าเขาจะซื้อผ้าผ่อทั้งเนื้อทั้งสี (ขอใคร่เกียด บทที่ ๓๑)
- ขุดซากไม้มันจะต้องมาใส่เสียม หน้ากลองชัยเพ็นยังใช้หนังสัตว์ (ขอประวัติครูบาเจ้าเทืองฯ บทที่ ๑๐๑)
- ถ้าบ่ขุดบ่ขั้ดที่ไหนมันจะเพียง (ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๖)
- ของบ่กินสู้เน่าของบ่าเล่าสู้ลิ้ม (ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๖)
- ฮ่อมหนูเพ็นก็ว่าหนูได้ เห็นว่าฮ่อมไหนไหนเทียว (ขอดาบอย บทที่ ๗)
- มันหวานพีชมันจะต้องหวังผล (ขอตานก้วยสลาภ บทที่ ๖)

จะเห็นได้ว่า สำนวน สุภาษิตเหล่านี้ นั้น บางสำนวนเป็นโวหารของคนล้านนา รุนเก่า บางสำนวนฟังแล้วคล้ายดัดแปลงมาจากของเดิม หรือบางสำนวนพิจารณาแล้วคล้ายสำนวนไทยภาคกลาง และบางสำนวนข้างขอนำมาจากแหล่งอื่น ๆ เช่น นำมาจากบทประพันธ์ที่คุ้นหู หรือมาจากเนื้อเพลงที่ผู้ฟังคุ้นเคย ซึ่งสำนวน สุภาษิตส่วนใหญ่มักให้คติ ข้อคิดสอนใจผู้ฟังให้อยู่อย่างมีความสุขกายสบายใจ ข้างขอจึงมีส่วนช่วยสร้างสรรค์สังคมล้านนาให้น่าอยู่ยิ่งขึ้น

๒.๒ การใช้อุปมา

อุปมา (Simile) เป็นการเปรียบเทียบของสองสิ่ง โดยใช้คำว่า เหมือน เช่น ดัง ราว ปาน ดูเหมือน รวกับ คล้ายว่า การเปรียบเทียบนี้มักนำไปเทียบกับอีกสิ่งหนึ่งที่คนส่วนใหญ่รู้จักกันดี และการเปรียบเทียบในลักษณะนี้เข้าถึงได้ง่าย เพราะรสชาติของความเปรียบเทียบแบบอุปมานี้อยู่ที่ความกระจ่างชัดเจน ตรงไปตรงมา (ดวงมน จิตรจำนงค์, ๒๕๑๔ : ๑๒๓ และ เอมอร ชิตตะโสภณ, ๒๕๒๕ : ๑๕) ซึ่งการใช้ถ้อยคำเปรียบเทียบแบบอุปมานี้ เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่างขียนนิยมชอกันมาก เพื่ออธิบายเนื้อความนั้น ๆ ให้ชัดขึ้น จึงเป็นลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งของถ้อยคำโวหารในบทชอ ดังปรากฏแทรกอยู่ในชอหลายเรื่องด้วยกัน อาทิ

ญ.๔๕) กุมารทั้งหกเขาพังสคไปหา ที่เอามาต่อทักยักษ์ฮ้าย ต่างกนก็ถามหลายเทื่อ นาพินนา	ว่ากึงมีคาถาอะหยังที่เอามาใช้ รอดชีวิตมาได้มันน่าอัศจรรย์ ว่าไผจะไปเชื่อคำอุ๊ยไ้กุมมาร ถ้าบ่หันกับดาจะไปนับได้นับเชื่อ
ยักษ์ตัวเท่าช้างสูงเท่าต้นตาล กนกคนเดียวถึงกนกจะเป็นร้อย บางกนกเขาก็สู้บางกนกเขาก็ถอย	ส่วนเจ้ากุมมารยังเป็นละอ่อนหน้อย คำนั้นกุมารหน้อยเลยพาเขาไปผ่อ ไปคอย กนกหลายเหมือนพอยมีทั้งหอกทั้งดาบ
ช.๔๖) ศพยักษ์ตายเก็งเค็งเขาพังหลังเข้าหา พ่องเอาไม้ดีแก่นดาพ่องเอาไม้แพงเค้าแฮ พ่องมันลจะตายแท้คาบแท้ ตัวมันหยังมาใหญ่ใบใหญ่่าว โนเจ้าพีโน	พ่องก็เท็กแก้งันย่ายักษ์ดาไป นมเท่าหน่วยบ่าพรวดาเท่าหน่วยบ่าโอ บ่าเชื่อไปถามคำโวพองานโลด้นกอก (ชอหงส์หิน)

ในชอบทที่ ๔๕ - ๔๖ เรื่องหงส์หินนี้ เป็นตอนที่กล่าวถึงกุมารร้าย ๖ คน ประหลาดใจที่กุมารน้อยหงส์หินรอดชีวิตจากยักษ์ได้ เพราะยักษ์ตนนี้ทั้งตัวใหญ่และดุร้ายไม่มีใครปราบได้ ทั้งหมดจึงไม่เชื่อและสงสัย แล้วชวนกันไปพิสูจน์ดู ซึ่งบ่าวชอนได้ใช้จินตนาการถ่ายทอดภาพยักษ์ตัวใหญ่ให้ผู้ฟังเข้าใจและเห็นภาพตามด้วยวิธีการใช้คำอุปมา เพื่อบรรยายภาพยักษ์ที่ “ตัวเท่าช้าง” “สูงเท่าต้นตาล” “นมเท่าหน่วยบ่าพรว” (มะพรว) และ “ดาเท่าหน่วยบ่าโอ” (ส้มโอ) และเปรียบเทียบคนมากมายที่ไปดูศพยักษ์ว่า “กนกหลายเหมือนพอย” (คนเยอะเหมือนมิงาน)

ญ.๔๙) พระศาสนาเหมือนฮั่วรอบขอบเขต
ประเทศไทยเขายังมีตะหาร
แต่ว่ากิเลสนั้นเกิดจากคณหา
ถ้าเอาศาสนามาเป็นฮั่วรอบขอบเขต

เพราะว่าคณหาเกิดมาจากกิเลส
เพราะว่าดวงจิตอันนี้เป็นตัวควบคุม
ป้องกันข้าศึกเป็นปึกแผ่นแน่นหนา

ทุกวัยทุกเพศในประเทศสยาม
เพิ่นเอาไว้ป้องกันศัตรูคอมมิวนิสต์
อันนี้แหละหนา คือศัตรูชีวิต
ชีวิตมีแต่ความสมบูรณ์
ศัตรูตัวเอกมันทั้งสนับสนุน
บาปบาปบุญบุญมันเลยสูงเลยมั่ว
หื้อเอาศาสนาไปล่อมาล่อมฮั่ว จ้มแลนา

(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ)

บ๊วซอนต้องการให้ผู้ฟังเข้าใจว่าเหตุใดศาสนาจึงเปรียบเหมือนมหาสมบัติทั้ง ๑๐ ประการ และเหมือนอะไรบ้าง เพราะอะไร จึงขอเล่าตั้งแต่ประการแรก มาจนครบ ๑๐ ประการ ในขอบทที่ ๔๙ นี้ เป็นประการที่แปด ซึ่งบ๊วซอนได้เปรียบศาสนาว่าเหมือนรั้ว มีไว้แล้วเหมือนได้ล้อมใจ คือ กิเลสคณหาของตัวเราที่เป็นเหมือนศัตรูให้เราคิดชั่ว ทำไม่ดี จึงต้องมี “ศาสนา” ขวางกัน “กิเลส” ภายในใจไว้

ท่อน ๒ :- ญ.๒๒) ความสามัคคีมีกับพี่น้อง ที่บได้เดือดร้อนเอากันเป็นกัน
เปรียบเทียมนมดส้มแปดหาง ช่วยกันชักเอาใบตองมาห่ม
ตกเมื่อลุนข้าก็ปุนคิกถั่ว เปนฮางเท่าหัวใหญ่ขึ้นมายุ้มคุ้ม จ้มแลนา

ตัวอย่างบทนี้ บ๊วซอนเปรียบเทียบความสามัคคีของผู้คนทั้งหลายที่ได้มาช่วยงานกันอย่างขมิ้มมัน เหมือนกับมดแดงช่วยกันทำรัง และบ๊วซอนได้แทรกอารมณ์ขันไปด้วยว่าการที่ทุกคนช่วยกันเหมือนมดแดงทำรังนี้ หากช่วยกันมาก ๆ เข้างที่สร้างไว้ก็อาจมีขนาดใหญ่มาก คือ ใหญ่เท่ากับศีรษะไปเลยทีเดียว

หรือตัวอย่างการใช้อุปมาในบทอื่น ๆ ที่ปรากฏไว้ในขอหลาย ๆ เรื่อง ดังเช่น

- แสงพระอาทิตย์อยู่ฟ้า

เปรียบเหมือนดวงดาวสวรรค์

(ขอประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๔)

- หันหนทางเส้นนี้

เปรียบเหมือนซูปเปอร์ทางยาว

(ขอประวัติครูบาศรีวิชัย บทที่ ๒๓)

- อะหยังมาใคร่เคียดเหตุการณ์มันวุ่นวาย เหมือนเขี้ยดยองซี่ควายเดินขยอของ

(ขอใคร่เคียด บทที่ ๒๐)

- ลางพร่องก็ดีแล่งหน้าปาย ลักแท่ทางในชมเหลือบ่านแขว้ง
(ขอใคร่เกียด บทที่ ๕๑)
 - พ่อแม่สองคนเหมือนขี้ดินขี้ปุ๋ย เอาไว้ถมไว้ถูลูกเหมือนต้นดอกไม้
(ขอพระคุณบุพการี บทที่ ๑๐)
 - แถมหน้อยซื้อเสียงก็จะเหม็นเหมือนตด ถ้าเย็บเหมือนกันหมดกลัวบ้านเมือง
เดือดร้อน
(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติฯ บทที่ ๑๙)
- ...ฯลฯ...

จะเห็นได้ว่า การใช้โวหารเปรียบเทียบแบบอุปมาในบทขอ มักเป็นการเปรียบถึงสิ่งที่คนในสังคมคุ้นเคย รู้จักกันโดยทั่วไป หรือผูกพันอยู่กับสิ่งนั้น เช่น เหมือนงานฉลองเหมือนมดแดงทำรัง เหมือนมะเขือพวง เหมือนส้มโอ หรือเป็นเหตุการณ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม คือ เมื่อเอ่ยถึงคนส่วนใหญ่ก็จะนึกภาพนั้นได้ เช่น เหมือนถนนซูเปอร์ที่เป็นทางยาว เหมือนชาวเอริโอเปีย¹ ที่ขาดแคลนอาหาร ดังนี้เป็นต้น

๒.๓ การใช้สัญลักษณ์

สัญลักษณ์ (Symbol) คือ การนำภาษามาใช้ในความหมายใหม่ โดยมุ่งให้เกิดการสื่อความเข้าใจที่ชัดเจนและมีวรรณศิลป์ (สุภาณี มณฑานุช, ๒๕๓๓ : ๑๒)

ดวงมน จิตรจำนงค์ (๒๕๔๓ : ๑๓๕-๑๓๖) อธิบายว่าสัญลักษณ์ คือ เครื่องหมายแสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิดในจินตนาการของผู้ประพันธ์ การจะเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ก็ต้องเข้าใจภาพหรือจินตภาพนั้น การจะเข้าใจจินตภาพก็ต้องถอดความเครื่องหมายแสดงภาพ หรือสัญลักษณ์ของผู้ประพันธ์ให้ได้เสียก่อน ฉะนั้นการศึกษาสัญลักษณ์ควรศึกษาวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบด้วย เพราะรูปธรรมที่ใช้ในการแสดงออกแทนนามธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ประพันธ์จะเลือกหยิบยกจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว และวิถีชีวิตของเขาเอง ดังนั้นแล้วการตีความสัญลักษณ์จึงต้องคำนึงถึงเอกภาพ และความประสานกับองค์ประกอบอื่น ๆ ของบทประพันธ์ด้วย

¹ บัซซอนนำมาจากข่าวเหตุการณ์เมื่อหลายปีก่อน ที่ผู้คนประสบทุกข์ภัยในประเทศเอริโอเปีย เด็ก ๆ ที่นั่นขาดอาหารมากจนหัวโต ตัวพอง ซึ่งเป็นเรื่องที่ผู้คนรับทราบกันโดยทั่วไปจากสื่อมวลชนที่น่าเสนอข่าว บัซซอนจึงนำมาเปรียบว่า เด็กไทยมีความเป็นอยู่สบายมาก แตกต่างจากเด็กเอริโอเปีย

ประเภทของสัญลักษณ์

สุปานิ มณฑานุช (๒๕๓๓ : ๑๒-๑๓) แบ่งสัญลักษณ์ออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ

๒.๓.๑ สัญลักษณ์ตามแบบแผน (traditional symbol) หรือสัญลักษณ์ตามธรรมเนียมนิยม (conventional symbol) หมายถึง สัญลักษณ์ที่ใช้สืบต่อกันมาตามแบบแผนที่ใช้มาแต่ก่อนจนเป็นประเพณี โดยปรากฏในลักษณะซ้ำ ๆ เข้าใจได้ทั่วไปและง่ายต่อการตีความหมาย เช่น นกเป็นสัญลักษณ์ของอิสระเสรี ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิง

๒.๓.๒ สัญลักษณ์เฉพาะบุคคล หรือสัญลักษณ์ส่วนตัว (private or personal symbol) หมายถึง สัญลักษณ์ที่มีผู้สมมติขึ้นแทนสิ่งที่ตนต้องการกล่าวถึง เป็นสัญลักษณ์ส่วนตัวโดยเฉพาะ เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสมมติขึ้นเฉพาะตัว บางครั้งจึงเข้าใจได้ยาก หรือเข้าใจไม่ตรงกัน

ในวรรณกรรมบทขอพบว่า บั๊วซอนมักใช้สำนวนโวหารแบบสัญลักษณ์สอดแทรกอยู่ในบทขอแนววิพากษ์สังคม ดังเช่นเรื่องใคร่เกียด ซึ่งจำเป็นต้องใช้อารมณ์และสำนวนขอเพื่อต่อว่าต่อขาน หรือระบายความรู้สึกในเรื่องต่าง ๆ จึงปรากฏว่ามีใช้อยู่หลายสัญลักษณ์ด้วยกัน และสัญลักษณ์ที่บั๊วซอนนิยมใช้ ส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ตามแบบแผน คือ เป็นสัญลักษณ์ที่คนในสังคม หรือคนในท้องถิ่นเดียวกับบั๊วซอนรู้จักและสามารถเข้าใจได้ดีเมื่อบั๊วซอนกล่าวถึง

ตัวอย่างการใช้สัญลักษณ์ตามแบบแผน ได้แก่

ญ.๑๖) อะหยังมาใคร่เกียดหื้อหมู่ลูกหมู่เต้า	มาตุถูกจนเต๋ว่าบมีจ๊ะอะหยัง
เวลาเฟิ่นสอนเขากี้ว่ารำคาญ	ถ้าเฟิ่นบอกอะหยังก็จะไปย้อยนั๊ก
เฟิ่นว่ากงจักรเข่าว่าเปนดอกบัว	เฮามาหันเขาแต่งตัวเปนเด็กฮิตเด็กฮาร์ด
บ่าเตี่ยวซำมีแผลว้วยจับว้วยจับ	สารพัดสังคมมารยา

(ขอใคร่เกียด)

บั๊วซอนแสดงความคิดเห็นว่าเด็กวัยรุ่นสมัยปัจจุบันไม่ชอบให้ผู้ใหญ่ไปบอกกล่าวสั่งสอนมากนัก บางครั้งวัยรุ่นก็ต่อต้านคำสอนนั้น ๆ เสีย ดังในบทขอใช้สัญลักษณ์ว่า “กงจักร” คือ สิ่งที่ไม่ดี วัยรุ่นกลับเห็นว่าเป็น “ดอกบัว” คือ สิ่งที่ดี น่ายกย่อง วัยรุ่นกับผู้ใหญ่จึงมีความเห็นขัดแย้งกัน ซึ่งสัญลักษณ์ที่ใช้นี้ ผู้ฟังทั่ว ๆ ไปสามารถเข้าใจได้ง่าย ฟังแล้วทราบความหมาย

โดยนัยทันที เพราะมีสำนวนของไทยที่กล่าวว่า “อย่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว” เข้าใจว่าบัวชอนน่าจะนำคำสัญลักษณ์นี้มาจากสำนวนดังกล่าว

ข.๒๕) เคียดร้อนฮ้อนใจจะเพ็งไฟเล่าจะ
บ่าเหลือตัวท่านยังอาศัยศรัทธา
พระภิกษุที่มีความผู้สูง
ซังหมู่สาวสาวเขาชอบชุดเค้าเข้าหมั้น

เพ็งทุเพ็งพระก็ซำมีปัญหา
จำศีลภาวนาพอบ่ท้วงบ่ดั้น
พระเดชพระคุณขอเจริญยิ่งยิ่ง
จุหื้อท่านใจวันใจช่อง
(ขอใคร่เกียด)

คำว่า “เข้าหมั้น” หมายถึง ขมิ้น และ “เค้า” หมายถึง ต้น ซึ่งขมิ้น(มีสีเหลือง)นี้เป็นสัญลักษณ์หมายถึง พระสงฆ์ ดังนั้น “ชุดเค้าเข้าหมั้น” จึงหมายความว่า สีกพระสงฆ์ บัวชอนจึงไม่ชอบใจผู้หญิงบางคนที่ทำตัวใกล้ชิดกับพระ เหมือนกับมีเจตนาต้องการให้พระสีกหรือลาจากเพศสมณะ

ข.๓๑) เมื่อจะคบคนเพิ่นหื้อดูที่หน้า
พร่องเปนคนทุกขังชื่อว่าไอมี่
อู้เรื่องกินมันทั้งถูกใจเฮา
 लागเพื่อสตาจก็บ่มีลักบาท

เพิ่นว่าเฮาจะซื้อผ้าผ่อทั้งเนื้อทั้งสี
พร่องชื่อไอดียังเปนคนฮ้ายกาจ
เพิ่นมาแจกซองขาวเฮาทั้งกล้วยขนาด
เกือบได้ล่นไปกราบเตาไฟ
(ขอใคร่เกียด)

บัวชอนแต่งบทนี้ให้คู่ถ้องของตนชื่อว่า เรื่องกินนั้นถูกใจคู่ถ้องมาก แต่ถ้าเป็นเรื่องการทำบุญนำปัจจัยใส่ซอง จะรู้สึกว่าเป็นเรื่องน่ากลัวเพราะไม่มีเงินพอที่จะทำ บัวชอนใช้สัญลักษณ์ว่า “แจกซองขาว” แทนคำว่า ซองทำบุญเนื่องในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ (มักมีสีขาว) ซึ่งบางคนเมื่อได้ยินคำว่า “ซองขาว” อาจนึกไปถึงซองเชิญออกจากการงานที่ทำอยู่ แต่กระนั้นก็สามารถเข้าใจคำว่า “ซองขาว” ที่หมายถึงซองร่วมทำบุญ ถูกต้องตรงกันได้ เนื่องจากบัวชอนระบุในคำขอวรรคต่อมาว่า บางครั้งไม่มีเงินลักบาท ผู้ฟังจึงไม่ได้นึกภาพซองขาวในความหมายอย่างอื่น นอกเหนือไปจากซองร่วมสมทบทุนทำบุญ

การใช้สัญลักษณ์ตามแบบแผนเหล่านี้ บัวชอนมักใช้ในเรื่องที่สามารถขอได้อย่างเปิดเผย ตรงไปตรงมาเพื่อให้คนในสังคมทั่ว ๆ ไปเข้าใจกัน แต่ทว่าบางครั้งบัวชอนจำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์ส่วนตัวเข้ามาแทรกในบทขอบ้างเล็กน้อย ในกรณีที่เป็นเรื่องลับเฉพาะ คือ มีนัย

ทางเพศ ซึ่งบางครั้งบ๊วซอนไม่ต้องการที่จะกล่าวถึงอย่างตรง ๆ ชัด ๆ จึงเลี่ยงไปใช้สัญลักษณ์แบบเฉพาะบุคคลแทนที่คำนั้น ๆ

ตัวอย่างการใช้สัญลักษณ์ส่วนตัวในบทขอ ซึ่งมีเฉพาะขอเรื่องใคร่เกียด คือ

ญ.๘) อะยังมาใคร่เกียดเขาเป็นแม่ยิง	ฮ้างสาวเลาถึงเขาก็เข้าบ่สวย
เปนนักกีฬาเขาเข้าเล่นกับเวีย	จะไปเปนนักมวยเข้าก็กลัวโดนน็อก
เขาบ่ใช้เก่งอย่างไอสมรภัยคำสิงห์	กรรมการมะกินเขาตัดสินพลิกถือก
เมาหัวง่ากั้นหันจะย็อกจะย็อก	จะใจเปิดหัวก็ออกเวียเวีย
.....	

ช.๒๓)

พร่องเปนนพ่ช่ายใช้แพวเครื่องสำออง	ดูผิวดูพรรณขาวอย่างกับฝรั่ง
คางบ่มีหมอยคอกออยกี่ปั่น	เรื่องศัลยกรรมเขาทำมาคู้อย่าง
ใครหันตอนหมอเพิ่นตัดนอแปลงหว่าง	ถ้าจะเหมือนเขากว้างกิโมง

คำว่า “หัวก๊อก” (บทที่ ๘) และ “นอ” (บทที่ ๒๓) นั้นเป็นคำสัญลักษณ์ส่วนตัว บ๊วซอนอธิบายว่าหมายถึง อวัยวะเพศชาย ที่กล่าวในบทที่ ๘ คือให้รับหลังน้ำอสุจิโดยเร็ว และถึงแม้ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ส่วนตัวที่บ๊วซอนคิดสร้างขึ้นเอง แต่ผู้ฟังก็สามารถเข้าใจในความหมายที่แท้จริงได้ โดยฟังจากบริบทของขอในวรรคเดียวกันและวรรคอื่น ๆ

สัญลักษณ์ทั้งสองแบบมีส่วนทำให้บทขอน่าสนใจ เพราะเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ และกลวิธีการใช้ถ้อยคำสำนวนที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นทาง (style) หรือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งในการขอของบ๊วซอน เมืองพร้าว

๒.๔ การใช้สำนวนโวหารเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึก

เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ย่อมมีอารมณ์ความรู้สึกต่อสิ่งรอบ ๆ ตัว ที่กระทบกายและใจ ทำให้คนเราเกิดความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ร่วมไปกับสิ่งนั้น ๆ เมื่อเป็นดังนี้ “ภาษา” จึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการแสดงถึงความคิดต่าง ๆ ของมนุษย์ อาจจะใช้วิธีการขีดเขียนหรือบอกเล่าด้วยวาจา หรือแม้กระทั่งคร่ำครวญเป็นท่วงทำนองต่าง ๆ ด้วยบทเพลง บทขับลำนำอย่างใดก็ตามแต่ หากได้มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานทั้งแบบลายลักษณ์อักษรหรือแบบมุขปาฐะที่บันทึกเสียงไว้แล้วนั้น ก็ย่อมทำให้เราเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของเจ้าของบทขับดังกล่าวได้ในเวลาต่อมา

วรรณกรรมบทขอที่ถ่ายทอดโดยศิลปินพื้นบ้านแห่งล้านนา ผ่านแถบบันทึกเสียงเหล่านี้ เป็นอีกหนึ่งผลงานของมนุษย์ที่แม้จะสร้างงานขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์อันยิ่งใหญ่ใด ๆ ก็ตาม แต่ก็ยังบ่งบอกให้ทราบถึงอุปนิสัย อารมณ์ความรู้สึกที่ซ่อนเร้นของบุคคลผู้นั้นได้ โดยสะท้อนจากเนื้อความในผลงานดังกล่าว “บัวซอน เมืองพร้าว” เจ้าของผลงานบทขอที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ในครั้งนี้ ได้แสดงความรู้สึกลึกซึ้ง อารมณ์ในแบบต่าง ๆ ออกมาอย่างเด่นชัด หลายเรื่องด้วยกัน โดยเฉพาะอารมณ์เศร้ารันทด สังเกตเจ้านั้น ปรากฏอย่างชัดมากในผลงานเรื่องจ้อยพระคุณของแม่ และจ้อยพระคุณของพ่อ

ตัวอย่างการใช้สำนวนโวหารในบทขอ หรือผลงานต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวของบัวซอน ได้แก่

- อารมณ์โกรธและไม่พึงพอใจ พบบทขอลักษณะนี้มากในขอแนวถามตอบแบบให้ข้อคิดคติธรรม และขอแนวพรรณนาอารมณ์และความนึกคิด คือ ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ และขอเรื่องใคร่เกียด

ญ.๓๙)	
อันยาพิชที่เพิ่นคิดขึ้นมา	เอาไว้อัษยาศัทรูของพี่
อันยาของพระศาสนา	เพิ่นเอาไว้อัษยาคุนหัวใจมิด
กลัวศาสนาของเฮาจะบ่ยึด	เพราะไ่อพวกหนอนบ่อนทำลาย
ศัทรูศาสนาร้ายกว่าศัทรูพี่	ไ่อพวกหัวใจมิดมีมารยาสาไถย
รื้อยเหลื่อมพันกุ่มเล่หักกลุบาย	หนอนบ่อนทำลายศาสนาพระเจ้า
เพิ่นออกข่าวโททศน์ดัวบ่ไฉยินคา	ทุเจ้ากับสีกาเพิ่นอู้กันข้าวข้าว จ้มเลนนา
	(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ)

บัวซอนโกรธแค้นพวกที่เป็นต้นเหตุทำให้ศาสนาพุทธมัวหมอง จึงต่อว่าต่าง ๆ นานา และยังได้ขอยกตัวอย่างพระกับสีกาทางสถานีโทรทัศน์ให้รู้ดั่งของตนฟังด้วย

หรือตัวอย่างอีกตัวอย่างหนึ่ง

ญ.๓๐) อะหยังมาใคร่เกียดคูนอวดหลิวกวอดฮู้	มีแต่คำอู้ผลงานมันบ่มี
लगพร่องก็อวดเก่งलगพร่องก็อวดดี	ไ่อพวกฝักชื้อเอาโรยหน้าขึ้นลาบ
เพิ่นอู้เรื่องกินฟั่งบั่นเข้าหา	อู้ทางวัดทางวาบับหลังหื้อกวอดควาด

มาทำนิสัยอย่างกับปลิงกับทา

ก็แล้วมันคบยากคู่ร้าย

อย่ามาทำนิสัยเป็นหนอนปลิ้นพื้อกปลิ้นแพ้ก
 เพ็นเยยะอะหยังพ้อเพ็นเหียบคาย
 เลี้ยงคุณอย่างอีเสียวเล้าเวลา

แก้อ้อดแก้อัดบ่มีความจริงใจ
 อู้เพ็นเชิงเพ็นลายแปลงอะหยังกับได้
 ฮ้ายเหลือไปเอาหมาแม่ต้องมาเลี้ยงไว้
 จ้มแลนา
 (ขอใคร่เกียด)

บัวซอนระบายความโกรธและเกลียดคนที่ช่างพูด อวดรู้วดดี แต่กลับไม่ชอบ
 ทำ หากว่าพูดถึงเรื่องการกินแล้ว คนแบบนั้นจะรีบเข้ามาร่วมสนทนาด้วย แต่ถ้าเป็นเรื่องธรรมะ
 เกี่ยวกับทางวัดกลับไม่สนใจฟัง คนที่มีนิสัยอย่างนี้ บัวซอนกล่าวว่าคบยาก ซึ่งการนำสุนัข
 แม่ลูกอ่อนมาเลี้ยงยังจะมีประโยชน์ดีกว่าเลี้ยงไว้หรือคบหากับคนเช่นนั้น

- อารมณ์ที่แสดงความรู้สึกเศร้าใจ รันทด สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดมากใน
 งานที่มีเนื้อหามโนธรรมใจคนให้รู้จักกตัญญู ส่วนนี้ในพระคุณของพ่อแม่ คือ ขอพระคุณบุพการี
 จ้อยพระคุณของแม่และจ้อยพระคุณของพ่อ ตัวอย่างดังนี้

๑๓) พร่องก็เปนม	ท้าวลัมเกลือกกลิ้ง	เพราะว่าฮูลิงค์	กิดคับ
ตายกลมตายคา	มีสารพัด	พร่องเปนเลือดขึ้น	ทางใน
เปนมท้าวลัม	สิ้นลมหายใจ	เลือดขึ้นทางใน	ไฟช่วยบ่ได้
๑๔) ตั้งเวชเหลือเกิน	บ่เหมือนตายไข	ละวุ่นละวาย	เคือคร้อน
ยาหอมยาแดง	เทวกับน้ำฮ้อน	เอาตนแม่เจ้า	มารดา
สิ้นใจเหียบแล้ว	พ้อแก้วโบหนา	แสนเวทนา	กรรมมามอกอื่น
(จ้อยพระคุณของแม่)			

กล่าวถึงความทุกข์ยากลำบากของคนที่กำลังเป็นแม่ ยามคลอดลูกต้องทุกข์
 ทรมาณจากการเจ็บท้อง บางคนสิ้นลมไปเพราะคลอดไม่ได้ก็มี หรือบางคนก็ตายเพราะเลือดขึ้น
 ภายใน แม้ว่าจะพยายามช่วยกันเยียวรักษา แต่ไม่อาจช่วยชีวิตไว้ได้ จึงเป็นเรื่องที่น่ารันทดสลด

ใจ ดังนั้นผู้เป็นลูกเมื่อได้ฟังจ้อยเรื่องนี้แล้ว ควรตระหนักถึงความทุกข์ยากของแม่ในการให้กำเนิด
ลูก ลูก ๆ จึงควรสำนึกและตอบแทนบุญคุณของแม่

ตัวอย่างมีว่า

๒๓) ใจยักษ์ใจมาร ทำปฏิกิริยา	เผาผลาญเงินทอง	สิ่งทรัพย์
อันที่พ่อสอน	ย้อนว่าพ่อฮัก	พ่อกลัวลูกได้
พ่อตายไปแล้ว	โผละมาสอน	เลือดในอุทร
		จำไว้ในใจเจ้า
		(จ้อยพระคุณของพ่อ)

เล่าถึงลูกบางคนทำไม่ดี ใช้จ่ายเงินทองมากมาย ซึ่งพ่อนั้นได้บอกกล่าว สั่งสอน
ลูกด้วยความรัก ความห่วงใยต่าง ๆ เกรงว่าเมื่อพ่อลาจากโลกนี้ไปแล้ว ใครจะมาช่วยดูแลลูกได้ดี

- อารมณ์ความรู้สึกในเชิงตลก ขบขัน ปราภฏแทรกไว้ในข้อหลายเรื่องอยู่
ประปราย สอดแทรกไปตามลีลาของช่างข้อผู้มีอารมณ์แจ่มใสอยู่เป็นนิจเช่นบัวซอน ฉะนั้นจึงมีมุข
ตลกถำนวนขบขันในเรื่องต่าง ๆ แทรกอยู่ ซึ่งผู้ฟังสามารถสังเกตเห็นได้ ตัวอย่างเช่น

ข.๒๖) ตัวว่าข้อสามเหมือนอาหารมีประโยชน์ เขาจะหงวามเขาจะโหงคกินอย่างเข้า-
อย่างแกง

ถ้าศาสนาเหมือนเหล้าขาวเหล้าแดง	มอกดาวันแดงจะขอกเหี้ยสองกึ่ง
ได้ศาสนาเอาไว้บ้านแล้วนา	บ่ไปวัดหื้อมันเจ็บกัน
มอกดาวันแดงขอกเหล้าแดงสองกึ่ง	ฮ้องเพลงล่องท่งร้างสบาย

ตัวว่าศาสนาเหมือนอาหารโภชนา	ยามเคือคร้อนศรัทธาไปทำบุญตักบาตร
บ่คงแ้งมาก็ทุเจ้ายาบยาบ	ออกบิณฑบาตกับศรัทธาชาวบ้าน
หยั่งบ่ยังอยู่วัดกินศาสนา	ยังเคือคร้อนเมียฮาไปส่งเข้าส่งน้ำ จิมแลนา
	(ขอศาสนาเหมือนมหาสมบัติ ๑๐ ประการ)

ช่างข้อชายต้องการขอยกข้อบัวซอน (แต่งเองตอบเอง) ที่บัวซอนชื่อว่า
'ศาสนาเหมือนอาหารมีประโยชน์' จึงขอตอบได้ไปในทำนองว่า ถ้าศาสนาเป็นเหมือนอาหารนั้น
ก็ดี จะได้กินแทนข้าว หรือดื่มเหมือนเหล้า หรือถ้านำศาสนาเอามาไว้ที่บ้านยิ่งดี ตัวเองจะได้
ไม่ต้องไปนั่งฟังธรรมที่วัด และขอแย้งต่อไปอีกว่า หากศาสนาเป็นเหมือนอาหารจริง ๆ แล้ว

เหตุใดพระสงฆ์จึงต้องออกมาบิณฑบาต ไม่ต้องมีศรัทธาข้าวยาปลาไปถวายที่วัดก็ได้ ฯลฯ ซึ่งการขอในลักษณะเช่นนี้ ตามความเป็นจริงแล้วบัวซอนย่อมทราบว่าย่างขอชายพอจะเข้าใจและรู้ว่าการเปรียบดังกล่าวไม่ได้หมายถึง “อาหาร” จริง ๆ แต่เพื่อให้สนุกสนาน บัวซอนจึงแทรกมุขตลกในคำขอให้คู่ถ้อยขอตอบได้

ข.๕) ยามอายเร่วั้นจะได้ลงมาเกิด	ไปขอเอากำเนิดพระอินทร์ที่บนสวรรค์
ดวงอ้ายบ่พอดีเกิดมาบ่จับยาม	เลยเป็นกบงามนำคิซังตัวเก่า
เป็นพ่อกับแม่ของข้าสองคน	เพิ่นมาผสมกันเมื่อเช้า
ใครเคียดคือแม่ฟั่งลูกหนึ่งเช้า	เลยแปลงตัวไต่เต่าบ่งาม

(ชอกรรมวิปาก)

บัวซอนทราบว่าคู่ถ้อยของตนคือ “เร่วั้น” จึงแต่งบทนี้ให้เร่วั้นขอล้อเลียนตัวเองที่เกิดมาเป็นคนรูปไม่หล่อ โดยแต่งขอแทรกด้วยอารมณ์ขันปนสัพคนเล็กน้อย ทำนองว่าเป็นเพราะพ่อกับแม่ของเร่วั้นมีเพศสัมพันธ์กันในช่วงเช้า ทำให้แม่เร่วั้นต้องรีบลุกไปนั่งข้าว จึงเป็นเหตุให้เร่วั้นเกิดมาหน้าตาไม่ดี

จากตัวอย่างการใช้ถ้อยคำสำนวนเพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกเหล่านี้ ช่วยทำให้ “ขอ” ได้ฉอรรตสชวนฟังมากขึ้น อันเนื่องมาจากความเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์และมีวาทศิลป์ของบัวซอนในการเลือกใช้คำศัพท์และสำนวนต่าง ๆ ได้เหมาะสมกับแนวเนื้อหาหรือบรรยากาศของเรื่องที่ขอ

จะเห็นว่าวิธีการเลือกสรรถ้อยคำสำนวนของบัวซอนที่เด่นชัดในงานขอนั้นคือการใช้สุภาษิต คำพังเพย การใช้อุทาหรณ์ และการใช้สำนวนอุปมา รวมทั้งการใช้สัญลักษณ์ตลอดจนสำนวนโวหารต่าง ๆ เพื่อแสดงอารมณ์ความรู้สึกของตัวเอง ถ่ายทอดผ่านบทขอนี้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับเนื้อหาของเรื่อง ชวนให้ผู้ฟังรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน ทั้งยังได้รับความรู้ ข้อคิดคติสอนใจต่าง ๆ จากการใช้ภาษาในบทขอนอีกด้วย

ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าผู้สร้างสรรค์ผลงาน แม้จะเป็นเพียงศิลปินพื้นบ้าน แต่ความสามารถเพื่อสร้างงานวรรณกรรมประจำท้องถิ่นของตนมิได้ด้อยคุณค่าและไร้ซึ่งความหมายต่อกลุ่มชนในสังคมเดียวกัน จึงเป็นข้อยืนยันที่พิสูจน์ให้รู้โดยทั่วกันว่า การนำภาษามาใช้อย่างมีศิลปะในงานวรรณกรรม สามารถสร้างขึ้นโดยใครก็ได้ หากว่ามีหัวใจเป็น “กวี”